

Model Najpierw Mieszkanie.

na podstawie doświadczeń realizacji projektu Housing First – Najpierw Mieszkanie w Gdańsku, Warszawie i Wrocławiu.

Redakcja: Piotr Olech.

Autorzy i autorki zespół ekspercki w składzie:

Anna Adamczyk, Dorota Ejneberg, Anna Gazda, Aneta Huzij, Robert Klimczak, Magdalena Malczewska, Piotr Olech, Andrzej Ptak, Elżbieta Szadura-Urbańska, Jakub Wilczek, Bożena Dorota Zawadzka.

Przy udziale: Marta Faron, Magdalena Jeznach, Rafał Stenka

Konsultacje: interdyscyplinarny zespół Zamieszkani - Fundacji Fundusz Współpracy.

Współpraca międzynarodowa:

Prof. José Ornelas, Teresa Duarte, Inês Almas

Wersja 7

13.4.2022

Nie do publikacji.

Wrocław
2022



Towarzystwo Pomocy im. św. Brata Alberta



Ogólnopolska Federacja
na rzecz Rozwiązywania
Problemu Bezdomności



Associação para o Estudo e Integração Psicossocial



Urząd Miejski Wrocławia



Miasto
Stołeczne
Warszawa

Urząd m.st. Warszawy



GDAŃSK

Urząd Miejski w Gdańsku



Fundusze
Europejskie
Wiedza Edukacja Rozwój



Rzeczpospolita
Polska

Unia Europejska
Europejski Fundusz Społeczny



Spis treści

MODEL NAJPIERW MIESZKANIE	3
WPROWADZENIE	4
O METODZIE NAJPIERW MIESZKANIE	7
NAJPIERW MIESZKANIE A DEINSTYTUCJONALIZACJA.	12
CELE I OBSZARY WSPARCIA MODELU NAJPIERW MIESZKANIE	14
ZASADY MODELU NAJPIERW MIESZKANIE	15
GRUPY DOCELOWE	29
KWALIFIKOWANIE DO PROGRAMU	30
MIESZKANIA	31
WSPARCIE	35
REZULTATY, MONITOROWANIE I EWALUACJA.	40
OCENA WIERNOŚCI (ZGODNOŚCI)	43

Model Najpierw Mieszkanie

Redakcja: Piotr Olech.

Autorzy i autorki zespół ekspercki w składzie:

Anna Adamczyk, Dorota Ejneberg, Anna Gazda, Aneta Huzij, Robert Klimczak, Magdalena Malczewska, Piotr Olech, Andrzej Ptak, Elżbieta Szadura-Urbańska, Jakub Wilczek, Bożena Dorota Zawadzka.

Przy udziale: Marta Faron, Magdalena Jeznach, Rafał Stenka

Konsultacje: interdyscyplinarny zespół Zamieszkani - Fundacji Fundusz Współpracy.

Współpraca międzynarodowa:

Prof. José Ornelas, Teresa Duarte, Inês Almas

Wprowadzenie

Model Najpierw Mieszkanie (Housing First) to innowacyjny model, którego głównym celem jest rozwiązanie sytuacji długotrwałej bezdomności osób o wysokich potrzebach wsparcia. Jego interwencja opiera się na dwóch zasadniczych elementach, łączących dostęp do mieszkań indywidualnych, zintegrowanych ze wspólnotą, z zapewnieniem specjalistycznego, technicznego, zindywidualizowanego i ciągłego wsparcia.

Osoby doświadczające bezdomności z bardziej złożonymi potrzebami wsparcia wcale nie muszą mieszkać na ulicy, w miejscach niemieszkalnych czy instytucjach ze stałym zapleczem kadrowym i technicznym, ale mogą żyć samodzielnie, w swoich mieszkaniach z indywidualną usługą wsparcia, świadczoną przez zespół specjalistów.

Metoda Najpierw Mieszkanie (Housing First) opracowana przez dr Sama Tsemberisa i wdrażana przez organizację Pathways to Housing w Nowym Jorku od 1992 roku, obecnie jest stosowana w Stanach Zjednoczonych, Kanadzie, Australii i wielu krajach europejskich.

Badania prowadzone od wielu lat w USA, Kanadzie i Europie pokazują, że metoda Najpierw Mieszkanie jest skuteczna w rozwiązywaniu problemu bezdomności. Wysokie wskaźniki skuteczności odnotowuje się w grupach osób o wysokich potrzebach wsparcia, szczególnie osób długotrwale znajdujących się w sytuacji bezdomności, doświadczających zaburzeń psychicznych i/lub nadużywających substancji psychoaktywnych oraz osób z innymi problemami zdrowotnymi. Doświadczenia realizacji pokazują, że osiem na dziesięć osób uczestniczących w tego rodzaju programach pozostaje w mieszkaniach.

Niniejszy Model Najpierw Mieszkanie został opracowany przez partnerstwo organizacji: Towarzystwo Pomocy im. św. Brata Alberta Zarząd Główny, Urząd Miejski Wrocławia, Urząd Miejski w Gdańsku, Urząd Miasta Stołecznego Warszawa, Ogólnopolską Federację na rzecz Rozwiązywania Problemu Bezdomności oraz portugalskiego partnera zagranicznego Associação para o Estudo e Integração Psicossocial z Lizbony (AEIPS).

Partnerstwo to od lipca 2019 do marca 2022 roku realizowało projekt zatytułowany „Housing First - Najpierw Mieszkanie ...” współfinansowany ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój oś priorytetowa: IV. Innowacje społeczne i współpraca ponadnarodowa.

Przedsięwzięcie wdrażano z udziałem instytucji i organizacji lokalnych. We Wrocławiu współpracującą organizacją w zakresie wdrażania Najpierw Mieszkanie i realizacji pracy środowiskowej była Fundacja Homo Sacer, realizująca między innymi inicjatywę MiserArt, intensywnie współpracowano także z Miejskim Ośrodkiem Pomocy Społecznej we Wrocławiu. Organizacją lokalną wspierającą wdrożenie metody w Warszawie było Towarzystwo Pomocy im. św. Brata Alberta Koło Warszawa-Praga, z kolei instytucją lokalną było Centrum Pomocy Społecznej Dzielnicy Śródmieście. W Gdańsku organizacją lokalną było Towarzystwo Pomocy im. św. Brata Alberta Koło Gdańskie, szeroko współpracowano z Miejskim Ośrodkiem Pomocy Rodzinie w Gdańsku.

Celem głównym projektu było wdrożenie nowego rozwiązania o zasięgu ogólnopolskim, metody „Housing First – Najpierw Mieszkanie”, powstałej dzięki współpracy z partnerem zagranicznym z Portugalii, w obszarze rozwiązywania problemu bezdomności, uzależnień i zaburzeń psychicznych. Projekt obejmował realizację działań współpracy ponadnarodowej: transfer, zaadaptowanie i wdrożenie kompleksowego rozwiązania oraz wymianę informacji i doświadczeń.

W okresie realizacji projektu wdrożono w Gdańsku, Warszawie i Wrocławiu nowe rozwiązanie w postaci metody Najpierw Mieszkanie (Housing First), zakładające zapewnienie usługi społecznej indywidualnego, stałego mieszkania (przygotowano, wyremontowano, wyposażono i uruchomiono 30 mieszkań), wraz z szerokim interdyscyplinarnym wsparciem (24 godziny przez 7 dni w tygodniu) osobom z zaburzeniami psychicznymi i nadużywającym substancji psychoaktywnych, jednocześnie doświadczającym długotrwałej i chronicznej bezdomności (powyżej 6 lat). We Wrocławiu zdecydowano się uruchomić 3 mieszkania z zasobów miasta, udostępnionych przez MOPS Wrocław, natomiast 7 mieszkań z zasobu prywatnego rynku najmu. W Gdańsku uruchomiono 10 mieszkań z zasobów miasta Gdańsk, udostępnionych przez Gdańskie Nieruchomości. W Warszawie z kolei uruchomiono 10 mieszkań z zasobów skarbu państwa, udostępnionych przez Zarząd Mienia Skarbu Państwa jednostkę organizacyjną m.st. Warszawy.

Wsparcie w projekcie zakładało pracę w nurcie redukcji szkód, wyboru i samostanowienia osób uczestniczących a także zdrowienia i uzyskiwania dobrostanu psycho-fizycznego. Pomoc realizowana była w zakresie utrzymania, stabilności i bezpieczeństwa mieszkaniowego, zdrowia, dobrostanu oraz integracji społecznej. Projekt uwzględniał mieszany system wsparcia specjalistycznego, prowadzono przede wszystkim różne formy intensywnego zarządzania przypadkiem (model ICM) opierając się na pracy asystentów - indywidualnych pracowników wsparcia oraz pracowników socjalnych. Wykorzystywano także elementy asertywnego wsparcia (leczenia) w środowisku (model ACT), zespołu interdyscyplinarnego psychoterapeutów, psychiatrów, pielęgniarek, lekarzy, doradców zawodowych i innych specjalistów.

Pilotażowe wdrożenie metody Najpierw Mieszkanie realizowano od stycznia 2020 do września 2021 roku. W tym okresie ze wsparcia mieszkaniowego i specjalistycznego skorzystały 42 osoby. Spośród osób uczestniczących 81% utrzymywało stabilność mieszkaniową, 71% poprawiło swoją sytuację zdrowotną, 79% polepszyło swój dobrostan psychospołeczny, a 67% zwiększyło poziom swojej integracji społecznej. Ponad 80% osób uczestniczących poprawiło swoją ogólną sytuację życiową. W czasie trwania pilotażu zmarły 4 osoby.

We wrześniu 2021 roku skończył się okres współfinansowania projektu ze środków europejskich w zakresie wsparcia osób uczestniczących i utrzymania mieszkań. Po okresie pilotażu, od października 2021 roku finansowanie i utrzymanie programów Najpierw Mieszkanie w poszczególnych miastach zapewniły odrębnie samorządy lokalne w Gdańsku, Warszawie i Wrocławiu. Warunkiem realizacji projektu było wdrożenie metody Najpierw Mieszkanie w system polityki społecznej miasta Wrocławia, Warszawy i Gdańska. Koniecznym było także dalsze kontynuowanie projektu Najpierw Mieszkanie w zakresie wspierania osób uczestniczących a także zapewnienia trwałości rezultatów projektu w kontekście przeprowadzonych adaptacji i wyposażenia mieszkań.

Od października 2021 roku do marca 2023 roku projekt „Housing First – Najpierw Mieszkanie” w ramach zachowania trwałości rezultatów i kontynuacji wsparcia realizowany jest ze środków samorządów Gdańska, Warszawy i Wrocławia. Dotychczasowy lider projektu Towarzystwo Pomocy im. św. Brata Alberta Zarząd Główny przekazał lokalną realizację 3 organizacjom partnerskim i użytkownikom metody, Towarzystwu Pomocy im. św. Brata Alberta Koło Gdańskie, Towarzystwu Pomocy im. św. Brata Alberta Koło Warszawa-Praga oraz Fundacji Homo Sacer z Wrocławia. Projekt nadal realizowany jest w bliskiej współpracy z Ośrodkami Pomocy Społecznej w tych miastach.

Przedstawiony Model Najpierw Mieszkanie jest opisem metody Housing First z perspektywy wiedzy i doświadczeń wdrożenia tej innowacji w rzeczywistości polskiej w określonym projekcie. Nasze rozumienie metody Najpierw Mieszkanie, jej zdefiniowanie, opis celów i zestawienie zasad skupia się na spersonalizowanym, a nie systemowym wymiarze. Naszym punktem wyjścia są osoby doświadczające bezdomności a nie system polityki społecznej. Przetestowanie i wdrożenie Najpierw Mieszkanie w Polsce, w tym w naszym projekcie, miało i ma nadal niewielką skalę i zasięg. Jednocześnie okres pilotażowego testowania i wdrażania Najpierw Mieszkanie pozostaje zbyt krótki, ciągle potrzebujemy więcej doświadczeń, a także badań naukowych oceniających skuteczność i efektywność

działań. Oczywiście wstępne rezultaty Najpierw Mieszkanie w Polsce są dobrze rokujące i potwierdzają, że metoda działa i sprawdza się także w warunkach naszego kraju. Niemniej opracowanie i wydanie podręcznika Najpierw Mieszkanie przez dr Sama Tsemberisa zabrało 18 lat, a wydanie modelu Najpierw Mieszkanie w Lizbonie zajęło 12 lat wdrażania programów. Potrzeba zatem pokory i cierpliwości, a przede wszystkim dalszej woli i praktyki rozwoju tej metody w Polsce. Stąd zorientowani jesteśmy raczej na indywidualnym rozwiązywaniu problemu bezdomności osób niż na systemowym zakończeniu bezdomności w Polsce poprzez wdrożenie modelu Najpierw Mieszkanie. Staraliśmy się, aby Model Najpierw Mieszkanie wskazywał pewne uniwersalne, elastyczne i szerokie ramy realizacji metody Najpierw Mieszkanie. W trakcie wdrażania programu wielokrotnie zmienialiśmy dotychczasowe założenia, dostrajaliśmy się i podążaliśmy za osobami uczestniczącymi i ich potrzebami. Zaproponowany tutaj model trzeba zatem uznawać za punkt wyjścia do dalszych dyskusji i kontynuacji wdrażania w Polsce. Oczywiście wdrożenie metody Najpierw Mieszkanie może się różnić w zależności od podmiotów, celów, odbiorców i miejsca realizacji, tak jak różniło się wdrożenie w Gdańsku, Wrocławiu i Warszawie. Model opisany został na dużym poziomie ogólności tak by miał szerokie zastosowanie w różnych miejscach w Polsce. Poszczególne regiony różnią się między sobą, a naszą intencją było zapewnienie wiedzy i informacji, które będą przydatne w całej Polsce. Szczegółowe wskazówki, praktyczne porady i wnioski, rekomendacje, a nawet instrukcje znajdują się w uzupełniającym, ale odrębnym opracowaniu zatytułowanym „Rekomendacje i instrukcje wdrażania modelu Najpierw Mieszkanie”.

W chwili obecnej metoda Najpierw Mieszkanie na całym świecie rozumiana jest dość szeroko, odnotowuje się różnorodność stosowanych zasad, grup odbiorców oraz sposobów wdrażania. Realizacja naszego projektu i nasze rozumienie modelu Najpierw Mieszkanie odnosi się jednak przede wszystkim do pierwotnego rozumienia metody Housing First wypracowanej i wdrażanej przez organizację Pathways to Housing. Realizując niniejszy projekt, a także tworząc niniejszy model Najpierw Mieszkanie wzorowaliśmy się na trzech kluczowych dla nas publikacjach i doświadczeniach. Po pierwsze, podręcznik metody Housing First przygotowany przez Sama Tsemberisa z 2010 roku¹. Podręcznik ten stanowi pierwsze tak szerokie opracowanie metody Housing First, jest niewątpliwie kompendium wiedzy o tej metodzie i jest głównym punktem odniesienia w zakresie modelu. Po drugie, przetłumaczony w ramach naszego projektu poradnik wdrażania Najpierw Mieszkanie w Europie przez Nicholasa Pleacea w 2016 roku². Poradnik ten opracowany został z udziałem FEANTSA, a także rady doradczej z udziałem wielu specjalistów/tek z Finlandii, Wielkiej Brytanii, Irlandii, Niemiec, Belgii, Holandii, Francji, Włoch, Hiszpanii, Danii, Portugalii, a także z udziałem dr Sama Tsemberisa z USA. Po trzecie opracowanie modelu Najpierw Mieszkanie w Lizbonie przygotowane przez Teresa Duarte z naszej partnerskiej organizacji AEIPS oraz Americo Nave z CRESCER w 2021 roku³. Opracowanie to stanowi podsumowanie 12 lat wdrażania metody Najpierw Mieszkanie w Lizbonie, jest dla nas o tyle ważne, że stanowi wykładnię rozumienia metody i sumę doświadczeń naszego partnera zagranicznego, z którego wiedzy szeroko korzystaliśmy w procesie realizacji projektu. Przygotowany i prezentowany model Najpierw Mieszkanie z jednej strony jest celowym połączeniem i wyborem doświadczeń zagranicznych w perspektywie polskiej z drugiej strony jest unikalnym opisem wiedzy i doświadczeń płynących z praktycznych doświadczeń wdrażania Najpierw Mieszkanie w Polsce.

Ostatecznie kształt modelu Najpierw Mieszkanie jest po części wynikiem zmagania się z trudną rzeczywistością językową. Otóż z jednej strony mamy do czynienia z bardzo trudnym tłumaczeniem i potrzebą oddania znaczenia i sensu wielu specjalistycznych terminów zdefiniowanych w języku angielskim i portugalskim. Tutaj staraliśmy się najlepiej oddać ducha i znaczenie sformułowań, nie

¹S.Tsemberis, *Housing First – The Pathways Model to End Homelessness for People with Mental Illness and Addiction*, Hazelden, Minnesota, 2010.

²N.Pleace, *Najpierw mieszkanie w Europie – poradnik*, FEANTSA, Bruksela 2016, red. tłum. J.Wilczek, wyd. Ogólnopolska Federacja na rzecz Rozwiązywania Problemu Bezdomności, Zabrze, 2020.

³A.Nave, T.Duarte, *Modelo Housing First*, NPISA, Lisboa 2021

zawsze trzymając się bezpośredniego tłumaczenia. Niekiedy pozwalamy sobie zestawiać różne słowa a także podając oryginalne słownictwo, szczególnie gdy dany termin jest wieloznaczny i złożony. Z drugiej strony w modelu staraliśmy się zachować wrażliwość językową, tak by zachować równość płci, szacunek dla różnorodności osób oraz nie umacniać negatywnych stereotypów i stygmatyzacji osób, które doświadczają bezdomności, zaburzeń psychicznych czy uzależnień. Stąd tam, gdzie to tylko możliwe piszemy o osobach uczestniczących (bez względu na tożsamość płciową) lub osobach korzystających z programów Najpierw Mieszkanie, a także osobach doświadczających, osobach w sytuacji czy osobach w kryzysie bezdomności. Podobnie nawiązując do kwestii zaburzeń psychicznych i uzależnień od substancji psychoaktywnych. Język ewoluuje, ale też ma olbrzymi wpływ na rozumienie świata oraz kształtowanie wiedzy, umiejętności i postaw.

Metoda Najpierw Mieszkanie oryginalnie w języku angielskim sformułowana została jako Housing First. W opracowaniach dotyczących Housing First w Polsce przyjęto i ugruntowało się tłumaczenie Najpierw Mieszkanie⁴. Oczywiście można byłoby także tłumaczyć Housing First jako najpierw lub przede wszystkim mieszkalnictwo/mieszkanie/własny dom czy po pierwsze mieszkalnictwo/mieszkanie/własny dom. Szczególnie to ostatnie odniesienie do własnego domu wydaje się ciekawe i trafne, ponieważ zwraca uwagę nie tylko na zapewnienie fizycznego mieszkania, ale procesu i szerokiego wsparcia budującego poczucie własnego domu. Tym bardziej, że w języku polskim znaczenie domu jest dużo szersze niż znaczenie mieszkania.

Podobnie przyjęto się, że jeśli mówimy o Housing First to traktujemy ją jako metodę/filozofię/podejście Najpierw Mieszkanie. W naszym projekcie i naszym modelu częściej stosujemy sformułowanie metoda bądź podejście uznając, że filozofia to pojęcie szersze. Jednocześnie filozofia, jeśli pojawia się w odniesieniu do Najpierw Mieszkanie to w potocznym i zawężającym znaczeniu. Przyjmuje się, że jednocześnie, że metoda Najpierw Mieszkanie odnosi się do pierwotnego i oryginalnego rozumienia Housing First z podręcznika Sama Tsemberisa z 2010 roku⁵, gdzie zaprezentowano podejście organizacji Pathways to Housing. Próba opisu i syntezy metody Najpierw Mieszkanie dokonana została także w poradniku wdrażania Najpierw Mieszkanie w Europie przez Nicholas Pleace w 2016 roku.⁶

Tymczasem, kiedy odnosimy się do modelu Najpierw Mieszkanie to tutaj rozumiemy pewien sposób pojmowania i podejścia do metody Najpierw Mieszkanie, przekładający się na sposób realizacji i wdrożenia metody Najpierw Mieszkanie. Model zatem jest pewnego rodzaju interpretacją metody Najpierw Mieszkanie. Modele mogą być przyjmowane na poziomie krajowym, regionalnym i lokalnym a także na poziomie organizacji i instytucji (patrz np. Modelo Housing First w Lizbonie⁷). Modele mogą się od siebie znacząco różnić, niemniej ważne jest, aby zgodne były z ogólnymi zasadami metody Najpierw Mieszkanie co powinno być weryfikowane przez zastosowanie oceny wierności i zgodności. Ostatecznie tam, gdzie piszemy o różnych wdrożeniach Najpierw Mieszkanie zwykle piszemy o programach Najpierw Mieszkanie, z kolei, kiedy odnosimy się do konkretnego wdrożenia zwykle odnosimy się projektu lub projektów Najpierw Mieszkanie.

Wyjaśnienia wymaga jednocześnie, kwestia przyjętej pisowni. Otóż w większości opracowań zagranicznych Housing First w tym Pathways to Housing i FEANTSA pisane jest z wielkich liter. W Polsce zwykle Najpierw Mieszkanie pisane jest z małych liter jako „najpierw mieszkanie” lub zmiennie jako „Najpierw mieszkanie”, uznając zapewne, że nie jest to nazwa własna. W naszym modelu przyjęliśmy zgodnie z oryginalną angielską pisownią, że Najpierw Mieszkanie piszemy z wielkich liter.

Najpierw Mieszkanie jest relatywnie nową i innowacyjną propozycją w systemie usług społecznych świadczonych osobom doświadczającym bezdomności. Opracowana została przez dr Sama Tsemberisa w ramach organizacji Pathways to Housing. Jej wdrażanie rozpoczęło w 1992 roku w Nowym Jorku. Housing First od tego czasu okazała się niezwykle skuteczną metodą w trwałym rozwiązywaniu problemu bezdomności osób wymagających najintensywniejszego wsparcia w USA, Kanadzie oraz wielu krajach Europy. Istnieje opinia, że Najpierw Mieszkanie jest największą innowacją i zmianą w

⁴P. Olech, *Metoda „najpierw mieszkanie” – zmieniający się charakter pracy socjalnej z ludźmi bezdomnymi w Europie*, „Forum – O bezdomności bez lęku”, red. Ł. Browarczyk, M. Dębski, A. Maj, Gdańsk 2011, s. 217-230; P. Olech, *Metoda drabinkowa a metoda najpierw mieszkanie w rozwiązywaniu problemu bezdomności*, „Forum O bezdomności bez lęku”, red. Ł. Browarczyk, M. Dębski, K. Weiner, Pomorskie Forum na rzecz Wychodzenia z Bezdomności, Gdańsk 2011, s. 185-203; Ł. Browarczyk, P. Olech, R. Stenka, *Podręcznik Model Gminny Standard Wychodzenia z Bezdomności*, Pomorskie Forum na rzecz Wychodzenia z Bezdomności, Gdańsk 2014, s. 168;

a także *Najpierw mieszkanie - materiały źródłowe*, red. J. Wygnańska, Fundacja Ius Medicinæ, Warszawa 2014; J. Wygnańska, *Najpierw mieszkanie w Polsce – dlaczego tak?* Fundacja Ius Medicinæ, Warszawa 2016.

⁵S. Tsemberis, *Housing First – The Pathways Model to End Homelessness for People with Mental Illness and Addiction*, Hazelden, Minnesota, 2010.

⁶N. Pleace, *Najpierw mieszkanie w Europie – poradnik*, FEANTSA, Bruksela 2016, red. tłum. J. Wilczek, wyd. Ogólnopolska Federacja na rzecz Rozwiązywania Problemu Bezdomności, Zabrze, 2020.

⁷A. Nave, T. Duarte, *Modelo Housing First*, NPISA, Lisboa 2021

usługach kierowanych do osób pozostających w bezdomności. Dość często Housing First traktowana jest jak przewrót kopernikański w rozwiązywaniu problemu bezdomności. Najpierw Mieszkanie stanowi bowiem alternatywę wobec modelu schodkowego, czyli obecnego systemu różnego rodzaju instytucji / placówek tymczasowych oraz dotychczas stosowanych metod. Polega na tym, że zamiast przechodzenia osoby w kryzysie bezdomności przez różnego rodzaju „etapy / poziomy” zakwaterowania w systemie drabinkowym / schodkowym / hierarchizacji, który przybliża do stałego i niezależnego mieszkania, osobie lub rodzinie w sytuacji bezdomności natychmiast zapewnia się miejsce w mieszkaniu. To co różni metodę Najpierw Mieszkanie od modelu schodkowego i tradycyjnych interwencyjnych schronisk czy przejściowych form zakwaterowania, to oparcie wsparcia na mieszkalnictwie, z natychmiastowym ogniskowaniem pomocy na zapewnieniu dostępu i utrzymaniu stałego mieszkania.

Metoda Najpierw Mieszkanie jest podejściem zorientowanym na rozwiązanie problemu bezdomności, skupionym na natychmiastowym zapewnieniu osobom w bezdomności mieszkania i zagwarantowania w nim wsparcia w postaci różnych usług społecznych, z których osoby mogą, ale nie muszą korzystać. Podejście Najpierw Mieszkanie oparte jest na koncepcji zakładającej, że w przypadku osób lub rodzin w sytuacji bezdomności pierwszą i najważniejszą potrzebą jest uzyskanie własnego, stabilnego mieszkania, a inne potrzeby i problemy mogą być zaspokajane i rozwiązywane już po jego uzyskaniu. Czyli w pierwszym rzędzie rozwiązywany jest problem bezdomności, rozumiany jako brak mieszkania, a następnie identyfikowane i rozwiązywane są inne towarzyszące problemy społeczne związane z wykluczeniem społecznym, uzależnieniem czy zdrowiem psychicznym. Dopiero po zamieszkaniu wspierane są procesy zdrowienia, poprawy dobrostanu psychospołecznego oraz zwiększania poziomu integracji społecznej.

Metodę Najpierw Mieszkanie stworzono z myślą o osobach, które bez intensywnego wsparcia nie są w stanie wyjść z bezdomności. Grupami docelowymi Housing First są więc osoby doświadczające bezdomności z poważnymi zaburzeniami i chorobami psychicznymi, nadużywające alkoholu i innych substancji psychoaktywnych, a także osoby w trudnej sytuacji zdrowotnej wskutek chorób i niepełnosprawności ograniczających ich codzienne funkcjonowanie. Podejście Najpierw Mieszkanie okazało się skuteczne w przypadku osób doświadczających długoterminowej lub powtarzającej się cyklicznie bezdomności, które, oprócz zapotrzebowania na inne rodzaje wsparcia, często nie posiadają żadnego oparcia społecznego, tj. możliwości uzyskania pomocy ze strony rodziny, bliskich czy znajomych oraz są wykluczone ze swoich społeczności. Z biegiem czasu i wdrażania metody Najpierw Mieszkanie podejście to rozszerzono na osoby o krótszych okresach bezdomności, nie doświadczające zaburzeń psychicznych lub uzależnień, na całe rodziny, czy na młodzież w kryzysie bezdomności.

Znaczenie filozofii Najpierw Mieszkanie doskonale tłumaczy Nicholas Pleace „*Najpierw Mieszkanie zawsze traktuje mieszkanie jako punkt początkowy procesu wsparcia, a nie jego cel końcowy. Zapewnienie mieszkania (housing) zawsze ma miejsce najpierw (first), przed podjęciem jakichkolwiek innych czynności, stąd nazwa – najpierw mieszkanie (housing first). Najpierw Mieszkanie skupia się więc na niezwłocznym zapewnieniu stabilnego zamieszkania, we własnym domu, jako część społeczności lokalnej. Skupia się także na poprawie sytuacji zdrowotnej, ogólnego dobrostanu, a także na poprawie funkcjonowania lokalnych sieci wsparcia socjalnego dla osób doświadczających bezdomności, z którymi wymagana jest interakcja. Jest to więc podejście krańcowo odległe od usług, które starają się doprowadzić osoby w kryzysie bezdomności wymagające najintensywniejszego wsparcia do stanu „gotowości mieszkaniowej” przed zapewnieniem stałego miejsca zamieszkania. Niektóre z istniejących modeli usług dla osób w kryzysie bezdomności wymagają od klienta abstynencji, zaangażowania w leczenie uzależnień oraz treningu samodzielnego zamieszkania przed przyznaniem stałego mieszkania. W tych modelach mieszkanie jest ostatnim szczeblem wsparcia (housing last)”⁸.*

⁸N.Pleace, *Najpierw mieszkanie w Europie – poradnik*, FEANTSA, Bruksela 2016, red. tłum. J.Wilczek, wyd. Ogólnopolska Federacja na rzecz Rozwiązywania Problemu Bezdomności, Zabrze, 2020.

W związku z tym, że metoda kierowana była i nadal jest do osób chronicznie doświadczających bezdomności, w podejściu Najpierw Mieszkanie nie jest wymagana od osób uczestniczących tzw. gotowość mieszkaniowa. Mogą to być jednocześnie osoby z zaburzeniami psychicznymi i uzależnieniami od substancji psychoaktywnych. Nie ma tutaj wymogu, aby osoby uczestniczące w programach Najpierw Mieszkanie były „gotowe mieszkaniowo”, tzn. rokowały na samodzielne utrzymanie mieszkania. Rozwiązanie Housing First kierowane było i jest z definicji do najbardziej wykluczonej i zagrożonej grupy osób doświadczających bezdomności, generujących najwyższe koszty ekonomiczne dla systemu polityki społecznej.

Kluczowym elementem metody Housing First jest kwestia możliwości wyboru, samostanowienia i kontroli nad otrzymywanym wsparciem. Usługi zapewniane są w oparciu o filozofię kierowania i zarządzania przez osobę uczestniczącą w programie. Filozofia ta w praktyce oznacza, że osoby mogą wybrać rodzaj, częstotliwość i sekwencję udzielanego im wsparcia. Samodzielnie mogą wybrać dzielnicę i sąsiedztwo, meble i inne przedmioty gospodarstwa domowego. Wybór i samostanowienie mają fundamentalne znaczenie dla podmiotowości osób oraz budowania ich motywacji do zmiany.

Osoby korzystające z programów Najpierw Mieszkanie są aktywnie zachęcane do działań w kierunku redukcji szkód (harm reduction) związanych z zaburzeniami psychicznymi, alkoholem i innymi substancjami psychoaktywnymi oraz podejmowania terapii, leczenia uzależnień, jednak nie jest to wymogiem udziału i pozostawania w projekcie. Program zapewnia natychmiastowy dostęp do stałego mieszkania osobom przebywającym na ulicy, w przestrzeni publicznej i miejscach niemieszkalnych lub z placówek interwencyjnego zakwaterowania, bez obowiązku uczestnictwa w terapii lub utrzymywania trzeźwości. Inne usługi kierowane do osób w kryzysie bezdomności, w tym tzw. model schodkowy (lub drabinkowy), często wymagają od tych osób poddania się leczeniu oraz utrzymywania abstynencji przed przyznaniem mieszkania, a także zakładają możliwość usunięcia osoby z mieszkania w przypadku niewypełniania tych wymogów. Takie oczekiwania i wymogi nie mogą być stosowane w programach Najpierw Mieszkanie. Metoda Najpierw Mieszkanie skupia się na redukowaniu szkód, gdzie ograniczenie ma na celu zmniejszenie ryzyka i szkodliwych skutków związanych z nadużywaniem substancji psychoaktywnych i zachowań ryzykownych dla jednostki, społeczności i społeczeństwa jako całości, bez konieczności abstynencji czy brania leków. W metodzie oznacza to, że absolutna trzeźwość nie jest wymagana. Osoby uczestniczące w programach Housing First są zachęcane do podjęcia leczenia chorób czy zaburzeń psychicznych, terapii alkoholowej lub narkotykowej, nie jest to jednak warunkiem koniecznym do otrzymania i utrzymania mieszkania oraz wsparcia. Jednocześnie programy Najpierw Mieszkanie nie zatrzymują się na redukcji szkód aktywnie działają w kierunku zdrowienia, poprawy dobrostanu psychospołecznego i integracji społecznej.

Rozwiązanie Najpierw Mieszkanie zakłada realizację zindywidualizowanych usług wsparcia, które obejmują działania w kierunku pozostawania i utrzymania mieszkania, procesu zdrowienia, poprawy dobrostanu psychospołecznego oraz zwiększenia poziomu integracji społecznej. Możliwa jest realizacja różnych systemów wsparcia specjalistycznego w Najpierw Mieszkanie. Jednym z głównych to intensywne zarządzanie przypadkiem (model ICM – Intensive Case Management). Opiera się na wsparciu realizowanym przez jednego pracownika, często nazywanego asystentem lub indywidualnym pracownikiem wsparcia, który z jednej strony samodzielnie udziela kompleksowego wsparcia, z drugiej strony łączy osobę i zapewnia dostęp do wymaganych usług zdrowotnych, pomocy społecznej i innych form wsparcia w lokalnych społecznościach. Inny to asertywne wsparcie (leczenie) w środowisku (model ACT – Assertive Community Treatment) lub inny model zespołu interdyscyplinarnego, w którym wsparcie realizowane jest przez zespół specjalistów/tek bezpośrednio odpowiadający na zgłaszane potrzeby i problemy w zakresie zdrowia psychicznego, uzależnienia i nadużywania substancji psychoaktywnych oraz zdrowia fizycznego. Bardzo często w zespole takim znajdują się psychoterapeuci, psychiatry, pielęgniarki, lekarze i inni specjaliści, w tym eksperci przez doświadczenie, czyli osoby z własnym doświadczeniem bezdomności, uzależnienia lub zaburzeń

psychicznych. Podejście to zwykle rekomendowane jest w przypadku osób o bardzo wysokich potrzebach wsparcia. Możliwe jest dowolne przechodzenie między modelem ICM a ACT, a także stosowanie mieszanych systemów wsparcia. Bardzo często w programach Najpierw Mieszkanie pracują także pracownicy/czki socjalni/e, doradcy/czynie zawodowi/e, opiekunki/owie czy prawnicy/czki. Wsparcie dostępne powinno być 24 godziny na dobę przez 7 dni w tygodniu przez cały rok. Korzystanie z usług jest dobrowolne, choć uczestnicy programu są do tego zachęcani i motywowani. Jedynymi warunkami, ponad standardowe zasady wymogi lokatorskie, niezbędnymi do uczestnictwa w programie są: utrzymywanie cotygodniowego kontaktu z pracownikiem lub pracownikami projektu (z czego raz na dwa tygodnie spotkanie w mieszkaniu), nienocowanie osób trzecich bez zgody realizatorów i w przypadku posiadania stałego dochodu - partycypacja w kosztach utrzymania mieszkania.

W ramach usług świadczona jest m.in. pomoc w utrzymaniu mieszkań, w tym gospodarowaniu budżetem, tak aby czynsz i inne rachunki były opłacane. Kluczem filozofii Najpierw Mieszkanie jest to, że osoby mają dostęp do usług pomocowych, których potrzebują, jeżeli zechcą.

Metoda Najpierw Mieszkanie zorientowana jest na integrację społeczną. Zwykle mieszkania zapewnione w programie są rozproszone i indywidualne. Odpowiednie rozproszenie mieszkań, a także indywidualny ich charakter, podyktowane są wyborem osób uczestniczących, a także tym, by osoby z zaburzeniami psychicznymi i uzależnieniami integrowały się ze społecznością. Osoby uczestniczące w programach Najpierw Mieszkanie powinny zamieszkiwać nie więcej niż 20% lokali w danym budynku⁹. Mieszkania mogą pochodzić zarówno z zasobów społecznych np. miejskich, jak i od najemców prywatnych. W różnych miejscach (w tym przede wszystkim w Finlandii), realizowane są także programy Housing First oparte na zgrupowanych mieszkaniach w budynkach. Uczestnicy i uczestniczki płacą do 30% swoich stałych dochodów na wynajem, utrzymanie mieszkania, uczestnictwo w projekcie, resztę opłaca program. Brak własnych środków nie jest przeszkodą uczestnictwa w programie. Mieszkania są zapewnione na podstawie standardowej umowy najmu/podnajmu/użyczenia bez określonego limitu czasu korzystania, usługi mieszkaniowe i społeczne świadczone są tak długo, jak jest to potrzebne i tak długo jak osoby tego chcą. Mieszkanie i usługi społeczne świadczone są oddzielnie, tak by w przypadku utraty mieszkania z powodu naruszenia warunków najmu/użyczenia wsparcie było dalej świadczone, albo w kolejnym mieszkaniu albo w innym miejscu.

W związku z szerokim rozpowszechnieniem niniejszej metody i wdrażaniem jej przez różne organizacje i instytucje, szczególnie w Stanach Zjednoczonych pojawiły się różne jej odmiany (różne modele), które w wielu elementach są odmienne od oryginalnych założeń przygotowanych przez organizację Pathways to Housing. Wśród najważniejszych odstępstw można wymienić:

- Wykorzystywanie wspólnych jednostek mieszkalnych dla kilku osób, a nie pojedynczych, podzielonych mieszkań (przykład Finlandii).
- Większy nacisk na dobór uczestników programów, np. ograniczenie do osób, które zadeklarują wolę korzystania z usług wsparcia.
- Rozszerzenie grupy docelowej programów Najpierw Mieszkanie na wszystkie grupy osób w bezdomności lub zagrożonych bezdomnością, szczególnie w programach zwanych „Natychmiastowe Zamieszkanie” (Rapid Re-housing) uwzględnienie grup krótko doświadczających problemu bezdomności posiadających głównie problemy ekonomiczne.
- Wprowadzenie zakazu używania narkotyków w mieszkaniu.
- Narzucenie ram czasowych na świadczenie usług.

Badania prowadzone w USA, Kanadzie i Europie pokazują, że metoda Najpierw Mieszkanie rozwiązuje problem bezdomności w przynajmniej ośmiu na dziesięć przypadków. Pokazują również, że metoda ta

⁹ Zasada przyjęta w oryginalnej koncepcji Pathways to Housing.

odnosi sukcesy w pracy z różnorodnymi grupami osób w sytuacji bezdomności. Jest wysoce skuteczna we wspieraniu wykluczonych ze społeczności osób wskutek długotrwałej lub powtarzającej się bezdomności, doświadczających poważnych chorób, zaburzeń psychicznych i nadużywających alkoholu i innych środków psychoaktywnych oraz osób z innymi problemami zdrowotnymi¹⁰.

Podsumowując, Najpierw Mieszkanie to metoda oparta na przekonaniu, że mieszkanie jest bardziej podstawowym prawem ludzkim niż czymś, na co osoby doświadczające bezdomności z zaburzeniami psychicznymi i uzależnieniami muszą zapracować albo udowodnić, że zasługują poprzez uczestnictwo w leczeniu czy terapii. Metoda oparta jest także na założeniu, że nawet osoby, które doświadczają bezdomności i mają problemy zdrowia psychicznego, są w stanie definiować własne cele życiowe. Fundamentalną zasadą jest to, że osoby uczestniczące powinny mieć wybór w zakresie mieszkania i usług, które otrzymują, z kolei usługi powinny być nastawione na wsparcie postępu zdrowienia, dobrostanu i integrację społeczną.

Najpierw Mieszkanie a deinstytucjonalizacja.

Warto odnieść się do perspektywy deinstytucjonalizacji w kontekście realizacji Najpierw Mieszkanie. Niewątpliwie w obszarze bezdomności Najpierw Mieszkanie najlepiej realizuje kierunek polityki społecznej ukierunkowany na odchodzenie od wsparcia instytucjonalnego na rzecz wsparcia środowiskowego, opartego o lokalne społeczności. Deinstytucjonalizacja powinna być postrzegana przez ogólnoeuropejskie wytyczne dotyczące przejścia od opieki instytucji do opieki świadczonej na poziomie społeczności, *proces wymagający z jednej strony rozwoju usług świadczonych w społeczności lokalnej, z drugiej – stopniowego ograniczenia usług w ramach opieki instytucjonalnej. Integralnym elementem deinstytucjonalizacji usług jest profilaktyka, mająca zapobiegać umieszczaniu osób w*

¹⁰N.Pleace, *Najpierw mieszkanie w Europie – poradnik*, FEANTSA, Bruksela 2016, red. tłum. J.Wilczek, wyd. Ogólnopolska Federacja na rzecz Rozwiązywania Problemu Bezdomności, Zabrze, 2020. s.18.

*opiece instytucjonalnej*¹¹. Wytyczne wyraźnie mówią o ograniczaniu i/lub wyeliminowaniu opieki instytucjonalnej. Wprawdzie mówią „wszędzie tam, gdzie jest to możliwe, w niniejszych wytycznych unika się używania terminu „deinstytucjonalizacja”, ponieważ jest on często rozumiany po prostu jako zamknięcie zakładów. W miejscach, gdzie termin ten jest stosowany, odnosi się on do procesu rozwoju usług świadczonych na poziomie lokalnych społeczności (również profilaktycznych), które mają wyeliminować konieczność opieki instytucjonalnej”. Jednocześnie od razu poniżej wytyczne odwołują się i przytaczają definicję UNICEF jako „całość procesu planowania transformacji i zmniejszania rozmiaru zakładów stacjonarnych lub ich likwidacji przy jednoczesnym zapewnieniu innego rodzaju różnorodnych usług opieki nad dziećmi bazujących na standardach wynikających z praw człowieka i zorientowanych na rezultaty.”¹²

Odniesienie do definicji usług społecznych świadczonych w społecznościach lokalnych¹³ pokazuje jakim wyzwaniem jest realizowanie usług w sposób zdeinstytucjonalizowany w obszarze bezdomności. Otóż jak mówi definicja powinny być to „usługi świadczone w interesie ogólnym umożliwiające osobom niezależne życie w środowisku lokalnym. Usługi te zapobiegają odizolowaniu osób od rodziny lub społeczności lokalnej, a gdy to nie jest możliwe, gwarantują tym osobom warunki życia jak najbardziej zbliżone do warunków domowych i rodzinnych oraz umożliwiają podtrzymywanie więzi rodzinnych i sąsiedzkich.

Są to usługi świadczone w sposób:

- a) zindywidualizowany (dostosowany do potrzeb i możliwości danej osoby) oraz jak najbardziej zbliżony do warunków odpowiadających życiu w środowisku domowym i rodzinnym;
- b) umożliwiający odbiorcom tych usług kontrolę nad swoim życiem i nad decyzjami, które ich dotyczą;
- c) zapewniający, że odbiorcy usług nie są odizolowani od ogółu społeczności lub nie są zmuszeni do mieszkania razem;
- d) gwarantujący, że wymagania organizacyjne nie mają pierwszeństwa przed indywidualnymi potrzebami mieszkańców.”

Warunki, o których mowa w lit. a-d, muszą być spełnione łącznie, tak byśmy mogli mówić o usługach realizowanych w społecznościach lokalnych. Zastosowanie miękkich i jakościowych kryteriów opisujących czym są usługi świadczone w społeczności lokalnej, wskazuje na pożądaną charakterystykę usług zdeinstytucjonalizowanych. Wdrożenie ich w małych placówkach poniżej 30 miejsc jest bardzo trudne. Zwraca także uwagę na zagrożenie odtwarzania kultury instytucjonalnej w rozwiązaniach środowiskowych takich jak np. mieszkania wspomagane, gdzie wprowadzone zasady i reguły mogą potencjalnie zaprzeczać zasadom deinstytucjonalizacji. W obszarze bezdomności zagadnienia te mogą mieć odniesienie do zasad związanych z abstynencją, trzeźwością, wolnością wyboru,

¹¹ Wytyczne w zakresie realizacji przedsięwzięć w obszarze włączenia społecznego i zwalczania ubóstwa z wykorzystaniem środków Europejskiego Funduszu Społecznego i Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego na lata 2014-2020; <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/dokumenty/projekt-wytycznych-w-zakresie-realizacji-przedstawic-w-obszarze-wlaczania-spolecznego-i-zwalczania-ubostwa-z-wykorzystaniem-srodkow-efs-i-efrr-na-lata-2014-2020/>

¹² Ogólnoeuropejskie wytyczne dotyczące przejścia od opieki instytucjonalnej do opieki świadczonej na poziomie lokalnych społeczności. Wytyczne w zakresie wdrażania i wspierania trwałego przejścia od opieki instytucjonalnej do alternatywnych rozwiązań rodzinnych i opieki świadczonej na poziomie lokalnych społeczności w przypadku dzieci, osób niepełnosprawnych, osób mających problemy ze zdrowiem psychicznym oraz osób starszych w Europie. Europejska Grupa Ekspertów ds. Przejścia od Opieki Instytucjonalnej do Opieki świadczonej na poziomie Lokalnych Społeczności, listopad 2012

¹³ Wytyczne w zakresie realizacji przedsięwzięć w obszarze włączenia społecznego i zwalczania ubóstwa z wykorzystaniem środków Europejskiego Funduszu Społecznego i Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego na lata 2014-2020; <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/dokumenty/projekt-wytycznych-w-zakresie-realizacji-przedstawic-w-obszarze-wlaczania-spolecznego-i-zwalczania-ubostwa-z-wykorzystaniem-srodkow-efs-i-efrr-na-lata-2014-2020/>

samostanowieniem, intymnością i prywatnością czy izolacją i separacją. Wydaje się, że metoda Najpierw Mieszkanie wraz ze swoimi założeniami, wartościami i zasadami, w najszerszym zakresie i wprost realizuje wszystkie założenia procesów deinstytucjonalizacji, a także warunki dla realizacji usług w lokalnych społecznościach. Rekomendujemy, aby metoda Najpierw Mieszkanie stała się priorytetowa we wdrażaniu procesów deinstytucjonalizacji w obszarze bezdomności na poziomie krajowym, regionalnym i lokalnym.

Cele i obszary wsparcia modelu Najpierw Mieszkanie

Najpierw Mieszkanie to innowacyjny model, którego głównym celem jest rozwiązanie sytuacji długotrwałej bezdomności osób o wysokich potrzebach wsparcia. Jego interwencja opiera się na dwóch zasadniczych elementach, łączących dostęp do mieszkań indywidualnych, zintegrowanych ze wspólnotą, z zapewnieniem specjalistycznego, technicznego, zindywidualizowanego i ciągłego wsparcia.

W metodzie Najpierw Mieszkanie można wyróżnić trzy podstawowe cele, które jednocześnie stanowią obszary wsparcia osób uczestniczących w takich programach:

1. Stabilność i bezpieczeństwo mieszkaniowe

Pierwszym celem jest zapewnienie wsparcia w zakresie pozostawania w mieszkaniu. Zapewnienie stabilności i bezpieczeństwa mieszkaniowego, wsparcia w utrzymaniu się w mieszkaniu, pozostawaniu w przestrzeni mieszkalnej, a nie na ulicy, w przestrzeni miejsc niemieszkalnych, miejscach publicznych czy instytucjach jest priorytetem i pierwszym głównym celem Najpierw Mieszkanie. Podejście metody nie oznacza „tylko mieszkania” oczywiście mieszkanie jest pierwszym, ale nie jedynym i ostatnim elementem wsparcia. Mieszkanie jest niezbędnym i fundamentalnym składnikiem metody, stanowi punkt wyjścia jednak musi być połączone ze wsparciem w zakresie utrzymania mieszkania, pozostawania w nim, ochroną przed jego utratą, a co za tym idzie powrotem do bezdomności. Najpierw Mieszkanie jest stałym i trwałym rozwiązaniem to znaczy, że wsparcie mieszkaniowe i społeczne realizowane jest tak długo jak jest to potrzebne.

2. Zdrowienie i dobrostan

Drugim celem jest wspieranie zdrowia i dobrostanu. Działania w kierunku poprawy sytuacji zdrowotnej obejmują zarówno zdrowie fizyczne jak i psychiczne. Zorientowanie na wydobrzeń/odzyskiwanie/poprawę/zdrowienie (recovery) skupia się na dobrostanie osoby rozumianym jako dobre samopoczucie, budowanie dobrobytu, godności, poczucia celu, sensu i nadziei na lepsze i bezpieczniejsze życie. Oczywiście w Najpierw Mieszkanie nacisk położony jest na osobę, która „odbudowuje swoje życie”, obiera jego przyszły kierunek, zgodnie z własną wolą i wolnością. Zdrowienie i dobrostan powiązane są jednocześnie z integracją społeczną i realizacją potrzeb społecznych.

3. Integracja społeczna

Trzecim celem i jednocześnie obszarem wsparcia jest wspieranie procesów integracji społecznej w tym integracji ze społecznością, zwiększanie poziomu oparcia i wsparcia społecznego a także wspieranie aktywności społecznej i zawodowej. Integracja społeczna powinna być ukierunkowana na umożliwienie niezależnego życia w normalnych warunkach mieszkaniowych. Działania w tym obszarze zorientowane są na emocjonalnym i praktycznym wspieraniu procesów stawania się i bycia częścią społeczeństwa pod wieloma względami. Poczucie przynależności do społeczności lokalnej, posiadanie wsparcia i oparcia społecznego oraz aktywność w życiu społecznym to kluczowe wymiary integracji społecznej.

Zasady modelu Najpierw Mieszkanie

Wszystkie programy i projekty realizujące Najpierw Mieszkanie oparte są na pierwotnej metodzie Pathways to Housing opracowanej przez dr Sama Tsemberisa w Nowym Jorku, z której pochodzą podstawowe zasady i wartości tej metody. W Europie, ale i w USA, Kanadzie czy Australii zauważalne są jednak istotne różnice między różnymi modelami i programami wdrażającymi Najpierw Mieszkanie, wynikające zapewne z różnych sytuacji i uwarunkowań. Podstawowe zasady metody Najpierw

Mieszkanie zamieszczone w poradniku Housing First in Europe opracowane zostały dla programów europejskich jednak w porozumieniu z dr Tsemberisem. Zasady te mają charakter uniwersalny i są dość szerokie, tak by uwzględnić zróżnicowanie wielu krajów europejskich. Oznacza to, że część pierwotnych i istotnych z naszej perspektywy zasad nie znalazła się w opracowaniu europejskim. Ostatecznie nieco inne i specyficzne zasady wypracowano w portugalskich doświadczeniach wdrażania Najpierw Mieszkanie, są one bliżej pierwotnego podejścia Pathways to Housing, znalazły się one w modelu w Lizbonie realizowanym przez partnera projektu AEIPS. Na potrzeby naszego, polskiego modelu Najpierw Mieszkanie dokonaliśmy wyboru naszym zdaniem kluczowych i najważniejszych zasad metody. Ostatecznie zdecydowaliśmy zamieścić w modelu 12 fundamentalnych zasad i wartości dla modelu Najpierw Mieszkanie. Stanowią one połączenie i wzajemne uzupełnienie zasad Pathways to Housing, poradnika Housing First Europe i Modelo Housing First w Lizbonie. W każdym opracowaniu, na które się powołujemy przygotowano 8 głównych i podstawowych zasad Najpierw Mieszkanie, niektóre z nich się pokrywają, a niektóre są odrębne. Analizując te podręczniki, a przede wszystkim odwołując się do naszych praktycznych doświadczeń uznaliśmy, że dla najlepszego oddania istoty metody warto ukazać i dość szczegółowo opisać 12 zasad modelu Najpierw Mieszkanie. Zaproponowaliśmy także w wielu miejscach nowe tłumaczenie, zróżnicowane podejście i niekiedy inne rozłożenie akcentów bazując na naszym doświadczeniu w warunkach polskich. Adaptacja do polskiej rzeczywistości nie oznacza jednak w jakimkolwiek zakresie odejścia od fundamentalnych wartości Najpierw Mieszkanie, co potwierdza wysoka ocena wierności i zgodności z oryginalnym podejściem Pathways to Housing. Wszystkie zasady miały i nadal mają zastosowanie w naszym wdrożeniu Najpierw Mieszkanie i możliwe są do realizacji w Polsce.

Podstawowe zasady modelu Najpierw Mieszkanie w Polsce to:

1. Mieszkanie jako podstawowe prawo człowieka.
2. Szacunek, akceptacja i troska.
3. Natychmiastowy dostęp do stałego zamieszkania i wsparcia.
4. Wybór, decyzyjność i samostanowienie.
5. Oddzielenie mieszkania od usług.
6. Mieszkania indywidualne, zintegrowane i rozproszone w społeczności.
7. Orientacja na dobrostan.
8. Redukcja szkód.
9. Aktywne zaangażowanie bez przymusu.
10. Planowanie zorientowane na osobę.
11. Elastyczne wsparcie tak długo, jak jest potrzebne.
12. Włączenie do społeczności.

1. Mieszkanie jako podstawowe prawo człowieka.

W metodzie Housing First mieszkanie jest podstawowym prawem każdego człowieka. Pathways to Housing odwołuje się tutaj przede wszystkim do Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka ONZ. W art. 25. Deklaracji zapisano, że „*każdy człowiek ma prawo do poziomu życia zapewniającego zdrowie i dobrobyt jemu i jego rodzinie włączając w to wyżywienie, odzież, mieszkanie, opiekę lekarską i niezbędne świadczenia socjalne oraz prawo do zabezpieczenia na wypadek bezrobocia, choroby, niezdolności do pracy, wdowieństwa, starości lub utraty środków do życia w sposób od niego niezależny*”¹⁴.

Innym aktem ONZ jest Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych, według którego Polska, jako sygnatariusz (Dz.U. 1977 nr 38 poz. 169) zobowiązana jest do zapewnienia swoim mieszkańcom prawa do mieszkania.

¹⁴ Powszechna deklaracja praw człowieka – zbiór praw człowieka i zasad ich stosowania uchwalony przez Zgromadzenie Ogólne ONZ rezolucją 217/III A w dniu 10 grudnia 1948 roku w Paryżu
<https://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/onz/1948.html>

Artykuł 11. 1. *Strony niniejszego Paktu uznają prawo każdego do odpowiedniego poziomu życia dla niego samego i jego rodziny, włączając w to wyżywienie, odzież i mieszkanie, oraz do stałego polepszania warunków bytowych. Państwa Strony podejmą odpowiednie kroki w celu zapewnienia realizacji tego prawa, uznając w tym celu zasadnicze znaczenie współpracy międzynarodowej, opartej na zasadzie dobrowolności*¹⁵.

W wymiarze europejskim prawo do mieszkania określają dwa dokumenty. Art. 34 Karty Praw Podstawowych¹⁶ i art. 31 zmienionej Karty Społecznej¹⁷ Rady Europy określają prawo każdej osoby mieszkającej na terytorium Unii Europejskiej do dostępu do zdrowego, stosownego mieszkania o przystępnej cenie i, gdy nie dysponuje ona różnymi środkami przeznaczonymi do zapewnienia godnej egzystencji, do korzystania z pomocy mieszkaniowej. Karta Społeczna Rady Europy ponadto zobowiązuje jej sygnatariuszy do zapewnienia skutecznego wykonywania prawa do mieszkania oraz do podjęcia działań zmierzających do: „*popierania dostępu do mieszkań o odpowiednim standardzie; zapobiegania i ograniczania bezdomności, w celu jej likwidowania; uczynienia kosztów mieszkań dostępnymi dla osób, które nie mają wystarczających zasobów*”¹⁸.

W końcu Konstytucja RP w art. 75. „*Władze publiczne prowadzą politykę sprzyjającą zaspokojeniu potrzeb mieszkaniowych obywateli, w szczególności przeciwdziałając bezdomności, wspierają rozwój budownictwa socjalnego oraz popierają działania obywateli zmierzające do uzyskania własnego mieszkania*”¹⁹.

Prawo do mieszkania oznacza między innymi prawne zabezpieczenie najmu, przystępność cenową mieszkań, odpowiednie warunki lokalowe, zapewnienie podstawowych urządzeń, dostępność, odpowiednią lokalizację mieszkania a także adekwatność kulturową²⁰. Metoda Najpierw Mieszkanie realizuje prawo osób doświadczających bezdomności do mieszkania. W praktyce oznacza to, że mieszkanie zapewnione jest od razu, bez jakichkolwiek innych dodatkowych oczekiwań, czyli na mieszkanie nie trzeba zapracować czy na nie być gotowym, ale jest ono warunkiem koniecznym do zapewnienia bezpieczeństwa, pokoju i godności każdej osobie. Uzyskanie mieszkania w programach Najpierw Mieszkanie nie wymaga także leczenia, zachowania abstynencji, udziału w terapii czy brania leków. Osoby znajdujące się w sytuacji bezdomności nie muszą zasłużyć na prawo do mieszkania. Osoby uczestniczące w programie Najpierw Mieszkanie nie muszą ponadto zasłużyć na prawo do pozostania w mieszkaniu, powinny jednak przestrzegać warunków korzystania z mieszkania, w taki sposób, jak każdy najemca.

Oparcie metody Housing First na prawie do mieszkania jako prawie każdego człowieka służy z jednej strony odejściu od pomagania charytatywnego, opartego na dobrej woli z drugiej strony zaś od warunkowego i uznaniowego modelu pomagania. W rezultacie proces wspierania oparty na prawach redukuje zagrożenia związane z władzą, kontrolą, dyskryminacją i nierównością, co warunkuje budowanie godności i samostanowienia. Umocowanie Najpierw Mieszkanie na prawach człowieka w tym prawie do mieszkania ma fundamentalny i nierozzerwalny wpływ na wszystkie inne zasady metody.

2. Szacunek, akceptacja i troska.

¹⁵ Tamże

¹⁶ Karta praw podstawowych Unii Europejskiej <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=celex%3A12012P%2FTXT>

¹⁷ Europejska Karta Społeczna – wersja zrewidowana (STE 163), podpisana w Strasburgu 3.05.1995 ratyfikowana przez Polskę, Dz. U. nr 8, poz. 67 z 1999.

¹⁸ Tamże

¹⁹ KONSTYTUCJA RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ z dnia 2 kwietnia 1997 r. <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm>

²⁰ N.Pleace, *Najpierw mieszkanie w Europie – poradnik*, FEANTSA, Bruksela 2016, red. tłum. J.Wilczek, wyd. Ogólnopolska Federacja na rzecz Rozwiązywania Problemu Bezdomności, Zabrze, 2020. s.36

Szacunek, ciepło i współodczuwanie zdaniem dr Sama Tsemberisa leży u podstaw całej komunikacji pomiędzy kadrą a osobami uczestniczącymi w programach Najpierw Mieszkanie. Są one sercem i duszą metody Najpierw Mieszkanie. Te elementy kreują zdrowe, pozytywne i patrzące w przyszłość relacje i kulturę programu, które mają wpływ na osoby korzystające z Najpierw Mieszkanie jak i zespół wsparcia. Zasady te muszą być wdrażane od samego początku i dotyczyć wszystkich osób uczestniczących²¹. Zasady Pathways Housing First bardzo mocno korelują i nawiązują do wartości i zasad Dialogu Motywującego²², gdzie w duchu i filozofii pojawia się współodczuwanie i troska rozumiane jako aktywne wspieranie dobra innej osoby, stawianie na pierwszym miejscu jej potrzeb. Jednocześnie równie istotna jest empatia i akceptacja. Akceptacja jako bezwarunkowa wartość poprzez docenienie przyrodzonej wartości i potencjału każdego człowieka. Empatia z kolei rozumiana jako aktywne zainteresowanie wewnętrznym punktem widzenia drugiej osoby i dążenie do jego zrozumienia, do spojrzenia na świat jej oczyma. W Dialogu również istotna jest kwestia wspierania autonomii jako poszanowania niezbywalnego prawa i zdolności do samostanowienia. Z duchem Najpierw Mieszkanie bardzo dobrze korelują także zasady prowadzenia Dialogu Motywującego tj. „*zwalcz odruch naprawiania; zrozum motywację klienta; słuchaj klienta; podbuduj klienta*”. Odnosząc się do zasad Najpierw Mieszkanie sformułowanych przez Patwhays to Housing, korzystając z Dialogu Motywującego oraz doświadczeń wdrożenia w polskich warunkach uznajemy jako kluczowe 3 zasady. Po pierwsze, szacunek dla każdej osoby, rozumiany jako stosunek do osób, które są wartościowe i godne uznania, wymagają poszanowania, zrozumienia i respektu. Po drugie akceptacja, czyli uznanie wartości każdej osoby, jej potencjału, a także wolności i autonomii. Po trzecie w końcu troska rozumiana jako dbałość o osoby, ciepło i czułość wobec osób a także empatia i współodczuwanie.

3. Natychmiastowy dostęp do stałego zamieszkania i wsparcia.

Najpierw Mieszkanie zapewnia natychmiastowy dostęp do stałego (nieprzejściowego) zamieszkania, bez konieczności poddania się leczeniu psychiatrycznemu lub okresu trzeźwości przed wprowadzeniem się do domu. Oprócz mieszkania osoby powinny mieć także natychmiastowy dostęp do wsparcia. Najbardziej konwencjonalne programy zakładają, że osoby uzależnione i mające problemy ze zdrowiem psychicznym nie mogą podejmować decyzji dotyczących własnego życia i muszą przejść przez ścieżkę leczenia, szkolenia, budowania umiejętności, przechodzenia testów, które udowadniają ich zdolność do życia we własnym mieszkaniu²³.

Housing First odwraca tę logikę, twierdząc, że ludzie powinni przede wszystkim mieć dostęp do przyzwoitych mieszkań. W przeciwieństwie do poprzednich podejść, programy Najpierw Mieszkanie oddzielają zakwaterowanie i leczenie. W tym sensie nacisk kładzie się na wspieranie osób w wychodzeniu z sytuacji bezdomności, traktując dom jako punkt wyjścia, a nie ostatni krok na ścieżce zdrowienia i integracji społecznej. Zgodnie z oceną wierności metody natychmiastowy dostęp do mieszkania oznacza, że od oferty udziału i wyrażeniu zgody osoby, do zamieszkania nie powinno upłynąć więcej niż dwa tygodnie. W praktyce jednak

²¹S.Tsemberis, *Housing First – The Pathways Model to End Homelessness for People with Mental Illness and Addiction*, Hazelden, Minnesota, 2010. s.20

²² Zgodnie z oceną wierności metody Najpierw Mieszkanie zespoły wsparcia muszą pracować zgodnie z Dialogiem Motywującym (Motivational Interviewing). Dialog Motywujący to oparty na współpracy styl prowadzenia rozmowy, służący umocnieniu u osoby jej własnej motywacji i zobowiązania do zmiany. Wiliam R. Miller, Stephen Rollnick, „DIALOG MOTYWUJĄCY – Jak pomóc ludziom w zmianie” Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Wydanie I, Kraków 2014

²³A.Nave, T.Duarte, *Modelo Housing First*, NPISA, Lisboa 2021

najlepiej, jeśli cały proces (wyrażenia zgody na udział w programie, obejrzenia mieszkania, zamieszkania i rozpoczęcia niezbędnego wsparcia), nastąpi tego samego dnia. Realizatorzy Najpierw Mieszkanie starają się, aby każde mieszkanie zapewnione było długoterminowo i w miarę możliwości docelowo. Dostęp do stałego zamieszkania nie oznacza w praktyce, że dane mieszkanie musi być zapewnione docelowo i na stałe, program Najpierw Mieszkanie zapewnia jednak stałe i długoterminowe wsparcie mieszkaniowe, czyli tak długo jak osoba tego potrzebuje. Może być ono realizowane w trakcie uczestnictwa osoby w jedynym lub wielu mieszkaniach. Zmiana mieszkania może być powodowana uwarunkowaniami zewnętrznymi, jednak za każdym razem realizator programu musi zaoferować inne mieszkanie. Istotne jest tutaj zobowiązanie do stałego wsparcia mieszkaniowego.

4. Wybór, decyzyjność i samostanowienie użytkowników usług.

Najpierw Mieszkanie uznaje prawo osób do podejmowania decyzji dotyczących ich życia i kontroli nad otrzymywanymi usługami. Osoby uczestniczące w programach Najpierw Mieszkanie muszą być wysłuchane, a ich opinie i decyzje uszanowane. Osoby mają możliwość wyboru, gdzie chcą mieszkać, jak chcą udekorować swoje domy oraz organizować swoje harmonogramy, rutyny i codzienne zajęcia. Podobnie mogą wybrać rodzaj, częstotliwość i czas trwania otrzymywanych specjalistycznych usług wsparcia. Usługi są zorientowane na potrzeby każdej osoby i określają jej drogę do powrotu do zdrowia i dobrostanu. W ten sposób relacje między kadrą programu, a osobami uczestniczącymi nabierają perspektywy współpracy. W relacji opartej na współpracy zespół wsparcia docenia doświadczenie i zainteresowania każdej osoby, pomagając jej odkrywać, uzyskiwać informacje i oceniać różne możliwości, pracując razem, aby osiągnąć cele i działania, które uważa za istotne.

Podstawowe zasady wyboru i kontroli przez osoby korzystające z usług koncentrują się na umożliwieniu osobom doświadczającym bezdomności decydowania o ich potrzebach i sposobach ich zaspokajania. W praktyce oznacza to między innymi wysoką indywidualizację wsparcia, upodmiotowienie, wysłuchanie i uszanowanie perspektywy osoby, elastyczne i dostosowane wsparcie, aktywne motywowanie i zachęcanie do zmiany oraz spersonalizowanie oferty pomocy. W metodzie Najpierw Mieszkanie samostanowienie jest postrzegane jako punkt wyjścia do odbudowy życia osoby dotkniętej bezdomnością. Kluczowym aspektem jest tu wspólny proces decyzyjny, we współpracy między osobą uczestniczącą, a usługodawcą, realizatorem Najpierw Mieszkanie. W Pathways Housing First jest to określane „wyborem klienta i samostanowieniem”²⁴. Niesamowity sukces programów Najpierw Mieszkanie polega przede wszystkim na wierze w ideę, że osoby doświadczające bezdomności, które mają problemy zdrowia psychicznego czy uzależnienia są w stanie definiować swoje własne cele związane ze zdrowieniem i dobrostanem. Co więcej twórca Najpierw Mieszkanie dr Sam Tsemberis wskazuje, że sama idea metody pochodzi bezpośrednio od osób, które żyły na ulicy, od ludzi, którzy doświadczali wykluczenia, zagrożenia i dezorientacji. *„Najpierw musieliśmy nauczyć się przestać pozwalać, aby nasze założenia przeszkadzały w słuchaniu ich potrzeb. Wszystko, co musieliśmy zrobić, to zapytać i wysłuchać, co nam mówią”*²⁵.

W pracy z każdą osobą w metodzie Najpierw Mieszkanie należy równoważyć potrzebę wyboru i kontroli nad usługami z motywowaniem i wspieraniem zaangażowania w proces zdrowienia i dobrostanu. Docelowo bowiem Housing First zakłada poprawę zdrowia, dobrobytu i szans życiowych każdej wspieranej osoby, dając możliwość trwałego wyjścia z bezdomności. Zagadnienie to jest także szczególnie ważne w sytuacji zagrożenia życia osób uczestniczących w programie lub kadry wsparcia. Równoważenie priorytetów jest fundamentem działania

²⁴S.Tsemberis, *Housing First – The Pathways Model to End Homelessness for People with Mental Illness and Addiction*, Hazelden, Minnesota, 2010. s.25

²⁵ Tamże

modelu Najpierw Mieszkanie, a indywidualne dostosowanie wsparcia ma służyć przede wszystkim spełnianiu aspiracji jednostek i budowania na ich zasobach i talentach²⁶.

5. Oddzielenie mieszkania od usług.

Podejście Housing First gwarantuje, że prawo człowieka do mieszkania nie jest naruszane i uzależnione od zaangażowania w leczenie i odnotowywania progresu w procesie wsparcia. Mieszkanie jest zatem oddzielone od procesu leczenia i tutaj szerzej od świadczonych usług wsparcia.

Problemy związane z utrzymaniem mieszkania, utrzymaniem czystości, odpłatnością za mieszkanie, odnowieniem umowy najmu są odseparowane od problemów klinicznych, potrzeb związanych ze zdrowiem psychicznym, zatrudnieniem, odnowieniem kontaktów rodzinnych, zdrowiem fizycznym czy problemami z uzależnieniem. Kryteria określające i determinujące sukces jako najemca i lokator są różne od tych dotyczących zdrowienia, dobrostanu i integracji społecznej w relacji z zespołem wsparcia.

Oddzielenie oferty mieszkaniowej od leczenia i wsparcia w praktyce oznacza kilka rzeczy. Po pierwsze, dostęp do mieszkania nie jest uzależniony od zmiany zachowania ani od podjęcia leczenia. Mieszkanie nadal jest opcją i możliwością nawet jeśli osoby nie deklarują zaprzestania lub ograniczenia spożywania alkoholu lub innych środków psychoaktywnych, nie akceptują leczenia psychiatrycznego lub odrzucają inne formy wsparcia. Po drugie, także pozostawanie w mieszkaniu nie wymaga od osób uczestniczących zmiany zachowania ani procesu leczenia. Metoda Najpierw Mieszkanie wspiera osoby, które przestrzegają warunków najmu/użyczenia w taki sposób jak każdy inny najemca/lokator. Wymaga również regularnych spotkań z pracownikami programu, które obejmują monitorowanie utrzymania mieszkania. Osoby korzystające z programów Najpierw Mieszkanie nie są nigdy usuwane z mieszkania za to, że nie zmieniły swojego zachowania lub nie poddały się leczeniu. Po trzecie, wypowiedzenie mieszkania dopuszczalne jest wyłącznie przez wynajmującego/podnajmującego/użyczającego i tylko z powodu naruszania warunków najmu/podnajmu/użyczenia lokalu mieszkalnego. Metoda przewiduje wtedy, jeśli nadal osoba tego chce, ulokowanie osoby usuniętej w innym mieszkaniu i zaoferowanie jej wsparcia podczas tego procesu. Inne usługi wsparcia pozostają niezmiennione, odseparowane i niepowiązane z mieszkaniem. Korzystanie z kolejnego mieszkania musi odbywać się na dotychczasowych zasadach.

Innym wymiarem oddzielenia mieszkania od usług jest kwestia oferowania wsparcia tak długo jak osoba potrzebuje. Jeśli zatem korzystanie z usług wsparcia ustaje, osoby uczestniczące w programach mogą pozostać w dotychczasowych domach. Zakończenie wsparcia i brak potrzeby kontynuacji wsparcia nie musi oznaczać przeprowadzki w inne miejsce. Można zatem powiedzieć, że model Najpierw Mieszkanie odnosi się do danej osoby, a nie do mieszkania, czyli skupia się na człowieku, a nie na miejscu. Oznacza to kilka praktycznych rzeczy. Jeśli ktoś decyduje się na przeprowadzkę to usługi wsparcia i leczenia podążają za osobą w nowe miejsce. Jeśli ktoś straci mieszkanie przez wypowiedzenie umowy lub porzucenie mieszkania to usługi wsparcia i leczenia nadal pozostają do dyspozycji osoby, także w innych miejscach takich jak ulica czy instytucja, zgodnie z jej wolą, a program stara się znaleźć jej nowy dom lub czeka przez jakiś czas na powrót osoby do mieszkania. Jeśli ktoś korzysta z instytucjonalnych form pomocy np. szpitala psychiatrycznego lub trafi do więzienia na krótki okres to usługi wsparcia i leczenia programu nadal pozostają dostępne, a osoby zachowują swoje dotychczasowe mieszkanie, albo organizowane jest nowe miejsce po powrocie z instytucji. Kiedy kryzys mija osoby uczestniczące w Najpierw Mieszkanie mogą zrobić to co zwyczajnie osoby opuszczające instytucje, wracają do swojego domu. Zgodnie z tym podejściem kadra

²⁶ Talent tutaj zgodnie ze stworzoną koncepcją badawczą przez Donalda Cliftona w Instytucie Gallupa rozumiany jest jako naturalny wzorzec myślenia, odczuwania i działania, który może zostać produktywnie wykorzystany. Zgodnie z teorią osoby wykorzystujące te talenty mają szansę działać najefektywniej.

wspierająca Najpierw Mieszkanie zapewnia kontynuację wsparcia klinicznego podczas kryzysu mieszkaniowego, a kontynuacja stabilizacji mieszkaniowej zapewniona jest podczas kryzysu klinicznego.

W praktyce oddzielenie mieszkania od leczenia i wsparcia społecznego oznaczać może także, że osoby uczestniczące oddzielnie zawierają umowy najmu/podnajmy/użyczenia mieszkania w programie Najpierw Mieszkanie i odrębnie zawierają umowy czy kontrakty na korzystanie ze wsparcia i/lub posiadają także oddzielne indywidualne programy działań w zakresie rozwiązywania swoich problemów, co powiązane jest z kolei z zasadą planowania zorientowanego na osobę.

W wielu programach Najpierw Mieszkanie lokale mieszkalne są podnajmowane lub używane przez realizatorów programów. Z jednej strony zapewnia to poczucie bezpieczeństwa właścicielom wynajmowanych mieszkań, zarówno prywatnych jak i społecznych, w tym publicznych (np. komunalnych) ponieważ odpowiedzialność prawna za ich mieszkanie spoczywa wówczas na realizatorze programu Najpierw Mieszkanie, a nie na osobie korzystającej z tej usługi. Z drugiej strony, jeżeli wystąpi problem z jakimś mieszkaniem podmiot prowadzący Najpierw Mieszkanie może szybko przenieść osobę uczestniczącą i umieścić ją w innym lokalu. Rozwiązanie to wymaga kompromisu między zapewnieniem mieszkania jako prawa człowieka, a jednoczesnym ograniczeniem tytułu prawnego do tego mieszkania, bowiem zwykle w takich sytuacjach osoby nie mają pełni praw lokatorskich (np. prawa do postępowania sądowego w sprawie eksmisji) takich jak posiadają osoby samodzielnie wynajmujące lokale publiczne czy prywatne. Jeśli zasada oddzielenia mieszkania od leczenia i wsparcia ma być przestrzegana fundamentalne znaczenie ma etyczne postępowanie realizatora programu Najpierw Mieszkanie. Przejście od podnajmu lub użyczenia przez realizatora do bezpośredniego i własnego najmu w wielu programach Najpierw Mieszkanie jest także procesem wspieranym przez kadrę specjalistów i wymaga zwykle czasu.

Osoby korzystające z Najpierw Mieszkanie nie muszą wyprowadzać się z mieszkań lub przechodzić w inne miejsca, aby ukończyć program Housing First. Ukończenie oznacza, że usługi wsparcia nie są już kontynuowane albo osoby otrzymują mniej intensywne usługi wsparcia realizowane w społeczności lokalnej i dalej kontynuują życie w mieszkaniu.

6. Mieszkania indywidualne, zintegrowane i rozproszone w społeczności.

Mieszkania w programach Housing First mają charakter indywidualny, to znaczy przeznaczone są dla pojedynczych osób, par lub rodzin, zgodnie z wyborem każdej osoby. Mieszkanie w zindywidualizowanym domu zapewnia poczucie bezpieczeństwa, prywatności, tożsamości i kontroli nad codziennymi czynnościami, które są niezbędne w procesie zdrowienia. Mieszkania ponadto są rozproszone w różnych dzielnicach miast, w sensie nieskupiania osób uczestniczących w programie w tym samym budynku lub na tej samej ulicy. Zwykle przyjmuje się, że nie więcej niż 20% lokali w budynku mieszkalnym może zostać przeznaczonych na potrzeby programu Najpierw Mieszkanie. Mieszkania wynajmowane są na prywatnym rynku najmu lub pochodzą z publicznych zasobów miast lub innych podmiotów publicznych, wkomponowane we wspólne konteksty sąsiedzkie, nie utożsamiając się z dotychczasową bezdomnością. Model ten promuje poczucie przynależności, pomagając przyspieszyć proces włączenia do społeczności i minimalizując możliwe czynniki, które nasilają gettoizację i stygmatyzację i tak już bardzo wrażliwej i kruchej populacji²⁷.

Programy Najpierw Mieszkanie wynajmują odpowiednie, niedrogie i przyzwoite (zgodne z podstawowymi standardami) mieszkania osadzone w lokalnych społecznościach. Najem mieszkań od prywatnych właścicieli daje większą możliwość wyboru zgodnie z preferencjami osób korzystających z programu w zakresie wyboru sąsiedztwa czy lokalizacji mieszkania.

²⁷A.Nave, T.Duarte, *Modelo Housing First*, NPISA, Lisboa 2021

Korzystanie z mieszkań społecznych, w tym publicznych, także komunalnych wprowadzić może zapewniać wyższą stabilizację, obniżyć koszty najmu i korzystania z mieszkań, ogranicza także pewne ryzyka, ale daje mniejszą możliwość wyboru zgodnie z potrzebami osób uczestniczących szczególnie gdy realizator dysponuje już tylko jednym czy dwoma mieszkaniami. Kluczowe jest rozpoznanie preferencji i potrzeb mieszkaniowych osób, które mają korzystać z programów Najpierw Mieszkanie. Jeśli proces ten jest dobrze przeprowadzony to zwykle osoby wybierają pierwsze zaoferowane i obejrzone mieszkanie zaproponowane w programie Housing First. Mieszkania zintegrowane i rozproszone, osadzone w społeczności pomagają w zapewnieniu, że osoby z zaburzeniami psychicznymi nie są zlokalizowane wspólnie w jednym budynku, ale są zintegrowane z ich budynkami i z ich społecznościami. W tym rozwiązaniu osoby nie przenoszą się do gotowych jednostek w programach mieszkaniowych, ale przenoszą się do ich własnych lokali osadzonych w sąsiedztwach, zgodnie z ich wyborem. Osoby korzystające z Najpierw Mieszkanie szybko dostrzegają i doceniają olbrzymią różnicę pomiędzy tymi dwoma podejściami, natychmiast inwestują w utrzymanie lokali i przemianę ich w domy. Zaczynają także inwestować w siebie²⁸.

7. Orientacja na dobrostan.

Programy HOUSING FIRST zorientowane są na odzyskiwanie/wydobrzeń/poprawę/zdrowienie (recovery) czyli powrót dobrostanu/dobrobytu, kompleksową koncepcję ukierunkowaną na poprawę samopoczucia jednostki i jakości życia ludzi. Orientacja na dobrostan oznacza budowanie woli życia, uzyskiwanie ogólnego dobrostanu psychicznego i zadowolenia z poszczególnych dziedzin życia. Oznacza to więcej niż poprawę zdrowia fizycznego i psychicznego. Odzyskiwanie/wydobrzeń określa przede wszystkim indywidualny dobrostan, który definiuje się jako proces osobistego wzmocnienia, obejmujący odzyskanie poczucia nadziei na przyszłość i przejęcie kontroli nad ważnymi decyzjami, które mają wpływ na ich życie. To poczucie nadziei i pewności motywuje osoby do wyznaczania nowych celów i zadań oraz do podejmowania kroków w tym kierunku. Odzyskiwanie dobrostanu określa się także jako proces, w którym osoby są w stanie żyć, pracować, uczyć się i partycypować w pełni w ich społecznościach. Dobrostan jest zatem powiązany z poczuciem szczęścia i pomyślności.

Powrót do zdrowia i dobrostanu nie jest liniowym procesem remisji objawów psychicznych lub fizycznych i przebiega różnie w zależności od osoby. Ale pomimo swojej wyjątkowości, powrót do dobrostanu nie jest samotnym procesem ani nie jest dziełem przypadku. Kluczowymi elementami są możliwości wyboru, wsparcie społeczne i zaangażowanie w działania, które łączą ludzi z ich społecznościami. Usługi zorientowane na powrót do dobrostanu nie postrzegają ludzi tylko przez pryzmat ich bezbronności, ale doceniają ich zdolności, talenty, zainteresowania i marzenia oraz szanują ich decyzje. Usługi wspierają osoby w zdobywaniu i rozwijaniu zasobów, które mają dla nich znaczenie oraz dają im możliwości pełnego uczestnictwa i wnoszenia wkładu w społeczność, stopniowo poprawiając ich warunki życia²⁹.

Sukces podejścia w realizacji usług wsparcia zależy od tego, czy między pracownikami a osobami korzystającymi rozwinię się relacja zorientowana na dobrostan i zdrowienie. Ponieważ pracownicy muszą cały czas okazywać swoją wiarę w to, że osiągnięcie pełni dobrostanu jest możliwe, dobór i szkolenia kadry muszą być przeprowadzane bardzo starannie. Każdy/a pracownik/czka powinien/na przekazywać pozytywne komunikaty o możliwości osiągnięcia pełnego dobrostanu, nieść nadzieję, unikać hierarchicznej relacji władzy oraz wyrażać prawdziwą troskę i zainteresowanie. W praktyce pracownicy muszą być świadomi, że robienie pewnych rzeczy dla osoby uczestniczącej w Najpierw Mieszkanie może

²⁸S.Tsemberis, *Housing First – The Pathways Model to End Homelessness for People with Mental Illness and Addiction*, Hazelden, Minnesota, 2010. s.22

²⁹A.Nave, T.Duarte, *Modelo Housing First*, NPISA, Lisboa 2021

być właściwe podczas jej wejścia do programu i na wstępnym etapie uczestnictwa w nim, w istocie celem jest jednak działanie z osobą i ostatecznie rola polegająca na uczeniu i wspieraniu osób w tym, by same podejmowały działania dla siebie.³⁰

Usługi zorientowane na powrót do dobrostanu często wykorzystują więc narzędzia i instrumenty Dialogu Motywującego. W praktyce zatem metoda Najpierw Mieszkanie aktywnie zachęca do: leczenia w zakresie zdrowia psychicznego i innych problemów zdrowotnych; redukcji szkód związanych z używaniem substancji psychoaktywnych; zmian w zachowaniu w celu zmniejszenia ryzyka dla zdrowia i dobrostanu; zrozumienia, że pozytywna zmiana i szansa na lepsze życie w przyszłości są możliwe i osiągalne.

Tak proces odzyskiwania dobrostanu opisuje poradnik Housing First Europe: *„W modelu Najpierw Mieszkanie osoby w kryzysie bezdomności mogą powrócić do dobrostanu, co oznacza, że mogą odzyskać bardziej celowe i pełne nadziei życie. Powrót do dobrostanu nie jest równoznaczny z tym, że użytkownicy usług nie będą już doświadczać problemów ani kłopotów. Nie oznacza również, że nie będą już korzystać ze specjalistycznych usług czy leków lub że będą musiały żyć w sposób całkowicie niezależny. Proces odbudowy jest niepowtarzalny i osobisty. Jest to proces pełen prób i błędów, obejmujący małe kroki w przód i w tył. To proces świętowania dobrych doświadczeń, ale także odczuwania bólu i frustracji. W metodzie Najpierw Mieszkanie, proces powrotu do dobrostanu jest indywidualny, a wsparcie ma działać w sposób elastyczny, aby umożliwić wybór własnej drogi do lepszego życia”*³¹

8. Redukcja szkód.

Najpierw Mieszkanie łączy w swoim modelu filozofię redukcji ryzyka i minimalizacji szkód, niewymagającą abstynencji od zażywania substancji psychoaktywnych, stosowania leków lub leczenia jako kryterium przystąpienia i trwałości w programie. Podobnie jak redukcja ryzyka i minimalizacja szkód, programy Housing First przyjmują osoby doświadczające bezdomności na etapie, na którym bez żadnych wymagań i żądań rozpoczynają tam współpracę z daną osobą, dbając o wszystkie jej indywidualne problemy, zarówno na poziomie zdrowotnym, jak i społecznym.³²

Redukcja szkód jest narzędziem wykorzystywanym w programach Najpierw Mieszkanie w celu przyczynienia się do powrotu do zdrowia i dobrostanu. Jest to pragmatyczne, zorientowane na osobę podejście, które wykorzystuje wiele strategii, aby pomóc osobom korzystającym w radzeniu sobie z legalnym i nielegalnym używaniem substancji psychoaktywnych oraz objawami psychiatrycznymi. Redukcja ryzyka i minimalizacja szkód koncentrują się na ograniczaniu negatywnych konsekwencji szkodliwych zachowań związanych z nadużywaniem substancji, takich jak nagromadzone długi i seks bez zabezpieczeń. Obejmuje również zapobieganie i zarządzanie potencjalnymi konsekwencjami związanymi z objawami psychiatrycznymi, takimi jak zapobieganie hospitalizacji. Pozwala to na rozpoczęcie procesu leczenia „tam, gdzie lokatorzy/ki są” w danym momencie i pomaga im stopniowo przejąć kontrolę nad własnymi ryzykownymi zachowaniami.³³

Programy Najpierw Mieszkanie wykorzystują strategię redukcji ryzyka i minimalizacji szkód w kontekście celów określonych przez uczestnika. W podejściu redukcji szkód obserwuje się i docenia małe kroki w kierunku lepszej jakości życia.

³⁰S.Tsemberis, *Housing First – The Pathways Model to End Homelessness for People with Mental Illness and Addiction*, Hazelden, Minnesota, 2010. s.28

³¹N.Pleace, *Najpierw mieszkanie w Europie – poradnik*, FEANTSA, Bruksela 2016, red. tłum. J.Wilczek, wyd. Ogólnopolska Federacja na rzecz Rozwiązywania Problemu Bezdomności, Zabrze, 2020. s.41.

³²A.Nave, T.Duarte, *Modelo Housing First*, NPISA, Lisboa 2021

³³S.Tsemberis, *Housing First – The Pathways Model to End Homelessness for People with Mental Illness and Addiction*, Hazelden, Minnesota, 2010. s.29.

W poradniku Housing First Europe znajdujemy jeszcze dwa interesujące odniesienia. „Redukcja szkód opiera się na założeniu, że zakończenie szkodliwego używania alkoholu i innych substancji psychoaktywnych może być złożonym procesem, a usługi wymagające abstynencji lub detoksykacji są nieskuteczne w przypadku wielu osób w kryzysie bezdomności. Redukcja szkód jest popularną praktyką w niektórych krajach Europy Północnej i Zachodniej, takich jak Finlandia, Wielka Brytania czy Francja, ale nie jest powszechnie stosowana w całej Europie. Tymczasem badania potwierdzają, że redukcja szkód jest bardziej skuteczna w przypadku osób o wysokich i złożonych potrzebach niż usługi oparte na abstynencji lub detoksykacji. Redukcja szkód odgrywa kluczową rolę w metodzie Najpierw Mieszkanie. Metoda nie mogłaby podkreślać prawa do mieszkania jako prawa człowieka, promować wyboru usługobiorców ani oferować oddzielenia mieszkania od leczenia, gdyby nie opierała się na zasadzie redukcji szkód. Wymaganie abstynencji oznaczałoby, że osobom odmawiającym zaprzestania korzystania z substancji psychoaktywnych nie można byłoby oferować mieszkań, a one same nie miałyby szans na utrzymanie się w mieszkaniach.”³⁴

9. Aktywne zaangażowanie bez przymusu.

Aktywne zaangażowanie bez przymusu odwołuje się do aktywnej relacji i wspierania osób korzystających z Najpierw Mieszkanie, w kierunku pozostania w mieszkaniu, zdrowienia, dobrostanu i integracji społecznej, ale bez stosowania przymusu czy gróźb jego wykorzystania. Jest pojęciem wywodzącym się z terminologii amerykańskiej i oznacza asertywny, ale – co bardzo ważne – nieagresywny, sposób pracy z użytkownikami usług. Często termin używany jest jako asertywne zaangażowanie bez przymusu. Nacisk kładziony jest na pozytywną interakcję z użytkownikami, co pozwala im uwierzyć, że powrót do dobrostanu jest możliwy. Jest to podejście, dzięki któremu metoda najpierw mieszkanie jest zorientowana na odbudowę życia człowieka. Pojęcie to nawiązuje także do sposobu komunikacji Porozumienia bez Przemocy (ang. Nonviolent Communication, NVC), czyli tzw. porozumienia współczującego, gdzie dzięki skupieniu uwagi na pewnych aspektach komunikatu rozmówcy oraz własnego (mianowicie na uczuciach i potrzebach), a także specyficznym formom posługiwania się językiem, pozwala na całkowite wyeliminowanie lub co najmniej ograniczenie możliwości wystąpienia przemocy w dialogu w jakiegokolwiek formie, psychicznej lub fizycznej.

Aktywne zaangażowanie bez przymusu, a także oparcie się na wyborze i autonomii osoby ukierunkowane jest z jednej strony na redukcję ryzyka i minimalizowanie szkód, a z drugiej strony na orientację w kierunku zdrowienia i odzyskania dobrostanu. Niezwykle ważne jest równoważenie obu tych kierunków. W programach Najpierw Mieszkanie nie można poprzestać na redukcji szkód ani orientować się tylko na proces zdrowienia i odzyskiwania dobrostanu. Oba te kierunki wzajemnie się uzupełniają, a ich fundamentem musi być oparcie się na aktywnym zaangażowaniu oraz wyborze osoby.

W praktyce aktywne zaangażowanie bez przymusu oznacza kilka kwestii. Po pierwsze osoby korzystające ze wsparcia w modelu Najpierw Mieszkanie nie mogą być zagrożone sankcjami za zachowywanie lub niezachowywanie się w określony sposób. Personel projektu nie może także podejmować wobec osób uczestniczących przymusowych działań takich jak np. podjęcie przymusowego leczenia psychiatrycznego czy terapii uzależnień. Nie może być mowy o odmowie dostępu do mieszkania, zagrożeniu stabilności zamieszkania czy wycofaniu wsparcia lub leczenia w sytuacji, kiedy osoba uczestnicząca nie modyfikuje swojego zachowania na takie, które zdaniem personelu realizującego program Najpierw Mieszkanie mogłoby być korzystniejsze dla jej dobrostanu. Jednym wyjątkiem podejmowania przymusowych działań jest sytuacja, gdy dana osoba zagraża bezpieczeństwu czy życiu własnemu, innych osób lub personelu, w którym to przypadku może zaistnieć potrzeba zaprzestania współpracy, czasowo

³⁴N.Pleace, *Najpierw mieszkanie w Europie – poradnik*, FEANTSA, Bruksela 2016, red. tłum. J. Wilczek, wyd. Ogólnopolska Federacja na rzecz Rozwiązywania Problemu Bezdomności, Zabrze, 2020. s.42.

lub na stałe. Po drugie zespół programu Najpierw Mieszkanie, stosując orientację na powrót do dobrostanu i redukcję szkód, w sposób aktywny i ciągły uświadamia osobie korzystającej, że wsparcie, leczenie i doradztwo są zawsze dostępne i że możliwe są pozytywne zmiany w zdrowiu, dobrostanie, integracji społecznej i ogólnej jakości życia. Dyskusja, doradztwo, informowanie, wsparcie i perswazja to mechanizmy umożliwiające osiągnięcie tego celu. Stąd tak ważne w aktywnym i asertywnym zaangażowaniu bez przymusu, aby korzystać z instrumentów pracy tj. Dialog Motywujący czy Porozumienie bez Przemocy.

W programach australijskich Najpierw Mieszkanie asertywne zaangażowanie bez przymusu oznacza także kilka kwestii:

„Odpowiedzialność – na pracownikach spoczywa ciężar utrzymywania relacji i stosowania kreatywnych i pomysłowych podejść, aby zapewnić, że ich praca jest angażująca, a nie obwiniać ludzi za „wycofanie się”.

Wytrwałość – podczas gdy poszczególne osoby i rodziny mogą odmówić wsparcia, personel pozostaje bez ingerencji i wykorzystuje swoje relacje do składania stałych i regularnych ofert w sposób okazujący troskę i szacunek dla ludzi.

Współodczuwanie – głębokie zrozumienie ludzi oznacza, że wsparcie jest zaprojektowane tak, aby pasowało do osoby, a nie odwrotnie, czyli osoba dopasowywana jest do usługi.

Dostępność – liczba spraw jest niewielka, a wsparcie jest dostępne poza normalnymi godzinami pracy. Dzięki temu personel może być wytrwały i proaktywny w swoim podejściu, robić „wszystko, co trzeba” i nie poddawać się i zamykać, gdy zaangażowanie jest niskie.

Zaufanie – Ze względu na wcześniejsze doświadczenia osób związane z traumą, dłuższą bezdomnością i wykluczeniem, bardzo ważne jest, aby usługi budowały zaufanie i były mocno zaangażowane w „robienie tego, co mówią”, aby były postrzegane jako świadome traumy i płci, niezawodne i przejrzyste”³⁵.

10. Planowanie zorientowane na osobę.

Metoda Najpierw Mieszkanie wykorzystuje planowanie zorientowane na człowieka, co zasadniczo polega na organizowaniu zindywidualizowanego wsparcia i leczenia w sposób skupiony na danej osobie. Osoba i jej potrzeby stoją zatem w centrum planowania działań wspierania w Najpierw Mieszkanie. Skoncentrowanie się na osobie odzwierciedla zasadę wyboru i kontroli dla użytkowników usług. Innymi słowy, to wsparcie w ramach modelu Najpierw Mieszkanie ma dostosować się do uczestnika, a nie uczestnik do wsparcia. Wszystkie zatem usługi podążają za wolą i potrzebami osób uczestniczących w programie Najpierw Mieszkanie.

W związku z tym, że działanie w Najpierw Mieszkanie ukierunkowane jest na realizację celów związanych z pozostaniem i utrzymaniem się w mieszkaniu, zdrowienie i dobrostanem a także integracją społeczną musi być odpowiednio planowane. Zgodnie z podręcznikiem Housing First Europe, planowanie zorientowane na człowieka w metodzie Najpierw Mieszkanie koncentruje się na zrozumieniu:

1. *„Wszystkich aspektów życia, które uczestnik chce prowadzić, tzn. rzeczy, które są dla niego opłacalne, satysfakcjonujące i które poprawiają jego dobrostan i szanse bycia szczęśliwym. Wykracza to poza upewnienie się, że mieszkanie jest odpowiednie i że zapewniono odpowiedni zakres leczenia i wsparcia.*
2. *Potrzeb użytkownika usług dotyczących integracji społecznej. Integracja społeczna obejmuje takie aspekty, jak wsparcie społeczne (przyjaciele, rodzina lub partner), udział w życiu społecznym (bycie częścią sąsiedztwa i społeczeństwa, niebycie izolowanym) i wnoszenie własnego wkładu do społeczeństwa, np. poprzez wolontariat, pracę zarobkową lub inną produktywną aktywność. Dobra integracja społeczna może poprawić zdrowie i dobrostan poprzez podniesienie samooceny.*

³⁵ <https://homelessnessaustralia.org.au/what-you-can-do/housing-first/>

3. Zakresu oferowanego wsparcia, który – będąc skoncentrowany na danej osobie – może obejmować: pomoc w prowadzeniu i utrzymaniu domu; praktyczne umiejętności, takie jak gotowanie, zarządzanie budżetem domowym i rachunkami, zakupy; doradzanie w kwestiach finansowych (w tym zadłużeniu) oraz wsparcie w zakresie urzędowania i wyposażenia mieszkania. W obszarze wsparcia społecznego, plan zorientowany na człowieka może dotyczyć nawiązywania lub przywracania przyjaźni i pozytywnych relacji rodzinnych. Metoda najpierw mieszkanie może również, w zakresie integracji społecznej, zachęcać i wspierać w podejmowaniu edukacji, szkoleń zawodowych, działań artystycznych, wolontariatu, pracy zarobkowej i aktywności w społeczności. Wreszcie, jeśli chodzi o zdrowie i dobrostan – zachęca i wspiera użytkowników usług w podejmowaniu leczenia.

Planowanie zorientowane na osobę powinno posiadać następujące cechy:

- zapewnienie, że odbiorca wsparcia jest w centrum wszelkich decyzji, które mogą zmienić jego życie;
- zrozumienie, czego każdy usługobiorca chce od życia, jak chce je przeżyć i co chce w nim robić; w tym ich oczekiwań odnośnie relacji, roli w społeczeństwie i tego jak chcą spędzać swój czas;
- zapewnienie, że praca personelu programów Najpierw Mieszkanie jest skupiona na oczekiwaniach usługobiorców, ich jakości życia, pokonywaniu zagrożeń dla ich zdrowia, ochronie ich dobrostanu i podtrzymywaniu trwałości ich wyjścia z bezdomności;
- zaakceptowanie faktu, że odbiorca wsparcia może dążyć do osiągnięcia celów, które w opinii usługodawcy mogą nie być dla niego najlepszym wyborem; nadrzędnym zadaniem metody Najpierw Mieszkanie jest bowiem motywowanie i wspieranie w odbudowie życia człowieka, ale nie można w niej nalegać, aby odbiorca pomocy obrał określony kierunek.”³⁶

Planowanie zorientowane na osobę jest spersonalizowanym działaniem i zindywidualizowanym wsparciem w kierunku realizacji celów Najpierw Mieszkanie, oczywiście w duchu poszanowania wolności i samostanowienia osób uczestniczących.

11. Elastyczne wsparcie tak długo, jak jest potrzebne.

Programy Najpierw Mieszkanie realizują zespoły wsparcia, kadra specjalistów, która zapewnia wsparcie i monitoring osób uczestniczących. Zespoły mogą pracować w różnych systemach. Pierwszy system obejmuje intensywne zarządzanie przypadkiem (model ICM – Intensive Case Management). Opiera się na wsparciu realizowanym przez jednego pracownika, często nazywanego asystentem lub indywidualnym pracownikiem wsparcia, który z jednej strony samodzielnie udziela kompleksowego wsparcia z drugiej strony łączy osobę i zapewnia dostęp do wymaganych usług zdrowotnych, pomocy społecznej i innych form wsparcia w lokalnych społecznościach. Drugi system obejmuje asertywne wsparcie (leczenie) w środowisku (model ACT – Assertive Community Treatment) lub inny model zespołu interdyscyplinarnego, w którym wsparcie realizowane jest przez zespół specjalistów/tek bezpośrednio odpowiadający na zgłaszane potrzeby i problemy w zakresie zdrowia psychicznego, uzależnienia i nadużywania substancji psychoaktywnych oraz zdrowia fizycznego. Bardzo często w zespole takim znajdują się psychoterapeuci, psychiatry, pielęgniarki, lekarze i inni specjaliści, w tym eksperci przez doświadczenie, czyli osoby z własnym doświadczeniem bezdomności, uzależnienia lub zaburzeń psychicznych. W programach Najpierw Mieszkanie możliwe jest stosowanie innych rozwiązań, a także łączenie systemu ICM z ACT oraz przechodzenie z jednego do drugiego. Z doświadczeń polskiego wdrożenia metody Najpierw Mieszkanie zastosowano wariant

³⁶N.Pleace, *Najpierw mieszkanie w Europie – poradnik*, FEANTSA, Bruksela 2016, red. tłum. J.Wilczek, wyd. Ogólnopolska Federacja na rzecz Rozwiązywania Problemu Bezdomności, Zabrze, 2020. s.44.

mieszany, w którym oparto się na intensywnym zarządzaniu przypadkiem przez asystentów osób uczestniczących oraz pracowników socjalnych we współpracy z doraźnym zespołem specjalistów tj. psychiatry, psychoterapeuci, pielęgniarki, opiekunki, doradcy zawodowi czy lekarze, oczywiście dodatkowo szeroko wykorzystując możliwości systemu polityki społecznej oraz zasobów lokalnych społeczności. W Lizbonie, AEIPS organizacja partnerska realizująca Najpierw Mieszkanie opiera się przede wszystkim na indywidualnym zarządzaniu przypadkiem szeroko korzystając z zasobów miasta i lokalnych społeczności. Zespoły wsparcia skonstruowane zwykle są w taki sposób, aby na jednego asystenta/indywidualnego pracownika wsparcia przypadało maksymalnie 10 najemców/uczestników. Wsparcie i pracownicy są dostępni 24 godziny na dobę przez 365 dni w roku.

Wsparcie jest zindywidualizowane i definiowane z samymi osobami uczestniczącymi, zgodnie z ich potrzebami i celami, w dziedzinach takich jak zarządzanie i utrzymanie domu (organizacja gospodarstwa domowego, gotowanie, zakupy), relacje sąsiedzkie, dostęp do dostępnych zasobów lub zaangażowanie i udział w działaniach społeczności. Osoby różnią się wiekiem, płcią, kulturą, doświadczeniem, zainteresowaniami i osobistymi potrzebami. To, co ważne, cenione i traktowane priorytetowo, w każdym momencie i dla każdej osoby, z pewnością będzie się różnić od potrzeb i wyborów dokonywanych przez inne osoby. Zespół musi być wrażliwy na tę różnorodność i wspierać osoby w dostępie do zasobów i działań, które są dla nich priorytetowe i znaczące.³⁷

Monitoring prowadzony jest w kontekście mieszkaniowym (minimum 1 spotkanie w tygodniu w tym wizyta domowa minimum w raz na 2 tygodnie) oraz w kontekście społeczności. Aby zapewnić całodobową pomoc, najemcy mogą kontaktować się w nocy i w weekendy przez telefon komórkowy z członkiem zespołu wspierającego, który w systemie gwarantuje to wsparcie i może udać się na miejsce w dowolnym momencie.

Programy Najpierw Mieszkanie zapewniają ciągłe, długoterminowe wsparcie. Zobowiązaniem realizatorów jest wspieranie osób uczestniczących tak długo, jak tego potrzebują.

Metoda Najpierw Mieszkanie podkreśla prawo do mieszkania także w wymiarze utrzymywania kontaktu z osobą korzystającą z usług po jej usunięciu czy pozostawieniu mieszkania i programu. Jeśli dojdzie do wypowiedzenia i usunięcia osoby (z powodu zaległości w czynszu, braku kontaktu, uciążliwości zakłócającej spójność sąsiadów lub wyrządzenia szkody), realizator nie pozostawi tej osoby bez wsparcia. Będzie nadal utrzymywał z nią kontakt i starał się ponownie znaleźć dla niej mieszkanie, jeśli osoba wyraża takie zainteresowanie. Podobnie, jeśli osoba uczestnicząca nie czuje się na siłach, aby żyć we własnym domu i porzuci mieszkanie, usługodawca nadal będzie realizował usługi dla tej osoby i starał się dążyć do urzeczywistnienia jej prawa do mieszkania.

Praktyczne wskazówki w zakresie realizacji wsparcia tak długo jak to potrzebne daje poradnik Housing First Europe.

„Intensywność wsparcia może rosnąć i spadać w zależności od indywidualnych potrzeb, co umożliwia reagowanie, gdy ktoś potrzebuje więcej lub mniej pomocy na co dzień. Jak wspomniano powyżej, wsparcie skupia się na osobie, a nie na miejscu. Dzięki temu usługodawca może utrzymywać kontakt z uczestnikiem, który straci swoje mieszkanie lub będzie musiał na przykład pójść na krótko do szpitala czy placówki penitencjarnej. Ostatnim kluczowym elementem elastycznego świadczenia usług jest zapewnienie wsparcia tak długo, jak to jest konieczne. Dla uczestników programów Najpierw Mieszkanie, życie we własnym domu może nie być normalnym doświadczeniem. Być może spędzili oni lata, w niektórych przypadkach dekady, w noclegowniach i schroniskach, w squatach lub żyjąc na ulicy. Wsparcie potrzebne w adaptacji do samodzielnego życia może trwać wiele miesięcy, a proces powrotu usługobiorcy do najlepszego możliwego stanu zdrowia, dobrostanu i integracji społecznej może być równie czasochłonny. Nie oznacza to, że potrzeby w zakresie wsparcia będą stale wysokie. Potrzeby zmieniają się z czasem. Wsparcie niekoniecznie musi być stałe, ponieważ uczestnicy

³⁷A.Nave, T.Duarte, *Modelo Housing First*, NPISA, Lisboa 2021

mogą osiągnąć punkt, w którym nie będą już potrzebować usług w modelu Najpierw Mieszkanie i zaczną radzić sobie przy mniej intensywnym wsparciu lub żyć całkowicie niezależnie”³⁸.

Doświadczenia wielu programów Najpierw Mieszkanie pokazują, że okres oraz intensywność korzystania ze wsparcia dla osób uczestniczących jest bardzo zróżnicowany. Niemniej ważne jest, aby osoby korzystające z Najpierw Mieszkanie wiedziały i były pewne, że wsparcie i pomoc są bezterminowe, tak długo jak tylko potrzebują, możliwe, że przez wiele lat.

12. Włączenie do społeczności.

Promowanie integracji w społeczności jest jednym z głównych celów i jednocześnie zasad programów Najpierw Mieszkanie. Wartości tej nie należy interpretować zawężająco, odnosząc się jedynie do stanu danej lokalnej społeczności. Zasada włączenia do społeczności oznacza, że wszyscy ludzie mogą mieć dostęp do zasobów i sprawiedliwie uczestniczyć w różnych obszarach życia społeczności, nie będąc pogrupowanymi według różnicujących kryteriów. W ten sposób programy Najpierw Mieszkanie wspierają osoby uczestniczące i lokatorów/ki w uzyskiwaniu/odnawianiu dokumentów (dowodu osobistego, paszportu, prawa jazdy i inne), w dostępie do świadczeń zdrowia fizycznego i psychicznego, w łączeniu się z usługami socjalnymi i w odblokowaniu wsparcia społecznego, w rozwiązywaniu problemów prawnych (na przykład kwestie długów), a także w realizacji projektów edukacyjnych, szkoleń zawodowych lub zatrudnienia.

Mieszkanie w domu położonym w zintegrowanych dzielnicach jest podstawowym elementem integracji i niezbędnym warunkiem dostępu do innych zasobów społeczności. Na przykład możliwość posiadania adresu w danej społeczności, pozwala na zarejestrowanie się w instytucjach i organizacjach lokalnych, co w konsekwencji zapewnia dostęp do zestawu usług, jakie te instytucje mają tylko dla osób w nich zarejestrowanych (przykładowo kluby osiedlowe, centra aktywności, domy sąsiedzkie).

Programy Najpierw Mieszkanie nie oferują wszystkich usług odpowiadających na różne potrzeby i priorytety lokatorów/tek, ale zapewniają im dostęp do istniejących usług i zasobów w społeczności oraz dostępność dla wszystkich innych obywateli. Korzystanie z usług społecznych, takich jak ośrodki zdrowia, lokalne usługi socjalne i inne lokalne organizacje, jest bardziej efektywnym sposobem zarządzania dostępnymi zasobami i przyczynianie się do promowania integracji w społeczności.³⁹

Jednym z kierunków integracji społecznej jest także wzajemna pomoc i wsparcie realizowane w nurcie samopomocowym przez inne osoby uczestniczące, samorząd osób korzystających lub przez ekspertów przez doświadczenie, będących częścią kadry programów Najpierw Mieszkanie. Wzajemne wsparcie, integracja osób uczestniczących, dzielenie się wspólnym doświadczeniem, wspólne rozwiązywanie problemów może dla wielu osób stanowić olbrzymie wsparcie w adaptacji i odnalezieniu się w nowej sytuacji mieszkaniowej.

Zespoły Najpierw Mieszkanie wspierają również uczestników/czki w identyfikowaniu i prowadzeniu działań w społeczności, zgodnie z interesami każdego/ej z nich. Zaangażowanie w działalność rekreacyjną, kulturalną, sportową, obywatelską, edukacyjną lub zawodową sprzyja rozwojowi osobistemu i poziomowi dobrostanu, umożliwia nawiązanie nowych relacji społecznych i wzmacnia poczucie przynależności do społeczności. Programy Najpierw Mieszkanie muszą zapewniać szereg różnorodnych i elastycznych usług, do których powinny należeć m.in. wsparcie emocjonalne, udział w życiu społeczności, wsparcie społeczne od partnera, przyjaciół, bliskich i rodziny, zarządzanie negatywnymi relacjami, przeciwdziałanie zachowaniom trudnym, uciążliwym i niezgodnym z prawem, radzenie sobie ze stygmatyzacją,

³⁸N.Pleace, *Najpierw mieszkanie w Europie – poradnik*, FEANTSA, Bruksela 2016, red. tłum. J.Wilczek, wyd. Ogólnopolska Federacja na rzecz Rozwiązywania Problemu Bezdomności, Zabrze, 2020. s.45.

³⁹A.Nave, T.Duarte, *Modelo Housing First*, NPISA, Lisboa 2021

ustrukturalizowana i znacząca aktywność (np. wolontariat czy aktywizm), praca zarobkowa, edukacja i szkolenia, bezpieczeństwo bytu.⁴⁰

Grupy docelowe

Programy Najpierw Mieszkanie stworzone zostały pierwotnie dla osób długotrwale doświadczających bezdomności, żyjących w skrajnym ubóstwie i społecznie zmarginalizowanych i izolowanych. W programach realizowanych przez Pathways to Housing grupą docelową były i nadal są osoby z zaburzeniami psychicznymi i uzależnieniami od środków psychoaktywnych. Najczęściej były i są to osoby, które nie chcą, nie potrafią lub nie mogą w stały sposób korzystać z oferty instytucjonalnej placówek zapewniających tymczasowe schronienie. Najpierw Mieszkanie skupia się przede wszystkim na osobach, które przebywają w miejscach niemieszkalnych i przestrzeni publicznej. Programy dawały pierwszeństwo osobom najbardziej podatnym na zagrożenia, z towarzyszącymi chorobami – chorobami przewlekłymi, w tym cukrzycą, chorobami serca i/lub płuc, HIV i innymi chorobami, takimi jak gruźlica, HCV, choroby jamy ustnej itp. – stanowiąc dostosowaną i skuteczną odpowiedź dla osób o złożonych potrzebach. Złożoność jest oczekiwaniem, a nie wyjątkiem w programach Najpierw Mieszkanie. Praktyki i procedury programu mają na celu ułatwienie szybkiego dostępu do pożądaných usług (zwłaszcza dostępu do domu). Dlatego wśród osób w kryzysie bezdomności priorytetowymi grupami integracji w programach Najpierw Mieszkanie są:

- Osoby doświadczające długotrwałej bezdomności.
- Osoby w bezdomności z problemami zdrowia psychicznego.
- Osoby w bezdomności z uzależnieniami od substancji psychoaktywnych.

⁴⁰N.Pleace, *Najpierw mieszkanie w Europie – poradnik*, FEANTSA, Bruksela 2016, red. tłum. J.Wilczek, wyd. Ogólnopolska Federacja na rzecz Rozwiązywania Problemu Bezdomności, Zabrze, 2020. s.57-59.

- Osoby w bezdomności z problemami zdrowia fizycznego.
- Osoby w bezdomności doświadczające stygmatyzacji.
- Osoby w sytuacji bezdomności, które nie utrzymują się lub pozostają w istniejących rozwiązaniach.

Rozwój i upowszechnienie metody Najpierw Mieszkanie przyniosło w wielu miejscach rozszerzenie grup docelowych o osoby o mniej złożonych potrzebach wsparcia tj. młodzież doświadczająca bezdomności, osoby krótko w bezdomności, rodziny w kryzysie bezdomności. Poszerzenie grup osób korzystających z Najpierw Mieszkanie wynikało z myśli, że skoro metoda sprawdza się wobec osób o najwyższych potrzebach wsparcia doświadczających największego wykluczenia i marginalizacji, z całą pewnością może obejmować wszystkie grupy osób doświadczających bezdomności.

Na podstawie doświadczeń Pathways to Housing, partnerów zagranicznych AEIPS, a także własnych związanych z wdrażaniem Najpierw Mieszkanie w Gdańsku, Warszawie i Wrocławiu rekomendujemy, aby metodę kierować do osób o najwyższym stopniu niezaspokojenia potrzeb, w tym przede wszystkim do osób długotrwale i chronicznie doświadczających bezdomności jednocześnie z zaburzeniami psychicznymi i/lub uzależnieniami od alkoholu i/lub innych środków psychoaktywnych. Jednocześnie świadomie po konsultacjach z partnerami portugalskimi zrezygnowaliśmy w modelu z dokładnego określania okresu dla długoterminowej bezdomności. Wyjściowo w projekcie przyjmowaliśmy, że okres ten powinien wynosić minimum 6 lat pozostawania w bezdomności, w związku z tym, że w Polsce średni okres doświadczania bezdomności to około 6-7 lat. Jednak realizacja programu pokazała, że interpretację i operacjonalizację terminu długotrwałej bezdomności należy traktować elastycznie tak by dynamicznie reagować na potrzeby i sytuację. Osoby kwalifikowane do programów Najpierw Mieszkanie powinny przede wszystkim pochodzić z przestrzeni miejsc niemieszkalnych i przestrzeni publicznej. Grupą docelową powinny być osoby zarówno z ostatnim meldunkiem z gminy, w której realizowany jest program Najpierw Mieszkanie jak i osoby spoza gminy, ale od dawna przebywające w danej gminie, dla których miejsce to stanowi centrum życiowe. Udział w programie Najpierw Mieszkanie powinny mieć osoby, które wyrażają wolę i chęć współpracy w programie, jednak bez warunków wstępnych, typu branie leków, zachowanie abstynencji czy rozwiązanie problemów zdrowotnych lub zawodowych. Program Najpierw Mieszkanie wykorzystuje podejście redukcji szkód w używaniu substancji psychoaktywnych (nie wymaga abstynencji i pracuje nad ograniczeniem negatywnych konsekwencji używania).

Kwalifikowanie do programu

Koncepcja kwalifikacji do programów Najpierw Mieszkanie opiera się na podejściu, że w przypadku osób doświadczających bezdomności, pierwszą i najważniejszą potrzebą jest uzyskanie własnego, stabilnego zamieszkania, a problemy mogą być rozwiązywane po uzyskaniu mieszkania. W pierwszym rzędzie rozwiązuje się problem bezdomności rozumiany jako brak mieszkania, a następnie adresuje się problemy zdrowotne i wykluczenia społecznego. Z uwagi na powyższe, kwalifikacja do programu, prowadzona jest bez warunków wstępnych, typu zachowanie abstynencji czy rozwiązanie problemów zdrowotnych lub zawodowych. W związku z tym, że mieszkanie jest prawem każdego człowieka, dostęp do niego nie może być warunkowany takimi zastrzeżeniami.

Kwalifikacja i wybór osób korzystających z programów Najpierw Mieszkanie nie jest klasyczną rekrutacją i naborem, zwykle osoby doświadczające bezdomności nie zgłaszają się samodzielnie, kwalifikacja do programu nie ma charakteru otwartego, dostępnego dla wszystkich zainteresowanych. Kwalifikowanie powinno być realizowane w partnerstwie między usługodawcą, realizatorem Najpierw Mieszkanie a instytucją publiczną, zlecającą wdrażanie metody Najpierw Mieszkanie, najczęściej będzie to gmina na terenie, której realizowany jest program. Kwalifikowanie potencjalnych osób uczestniczących powinno odbywać się w bliskiej współpracy z instytucjami i organizacjami, które dobrze znają środowisko osób doświadczających bezdomności. W szczególności grupa

streetworkerów/ek i innych osób pracujących w środowisku osób w kryzysie bezdomności ulicznej powinna mieć możliwość zgłaszania kandydatur osób do programów Najpierw Mieszkanie. Podobnie pracownicy/czki socjalni/ne organizacji pozarządowych jak i publicznych podmiotów pomocy społecznej powinni/y mieć możliwość proponowania kandydatur osób do Najpierw Mieszkanie. Kwalifikacja powinna mieć charakter ciągły i na bieżąco odpowiadać na potrzeby programów.

Partnerzy zgodnie z grupami docelowymi Najpierw Mieszkanie w kwalifikacji do projektów powinni opierać się przede wszystkim na wyborze osób w kryzysie bezdomności przebywających w przestrzeni publicznej i miejscach niemieszkalnych. Grupa ta doświadcza największego zagrożenia zdrowia i życia. Koszty osobiste ponoszone przez osobę, a także koszty społeczne takiej bezdomności są najwyższe. Zapewnienie wsparcia tej grupie jest najtrudniejsze, ale i najbardziej potrzebne, stąd nasze przekonanie, że powinna ona być priorytetowo potraktowana w programach wdrażającym metodę Najpierw Mieszkanie. Dodatkowo do projektu mogą być kwalifikowane osoby z różnorodnych placówek (ogrzewalni, noclegowni, schronisk) w szczególności osoby, które często zmieniają placówki, rotują między miejscami niemieszkalnymi a placówkami, przebywają w nich okazjonalnie, nie są w stanie sprostać zasadom regulaminów, ze względu na doświadczanie kryzysów psychicznych i/lub uzależnień.

Kwalifikacja do programów prowadzona powinna być w sposób ciągły, dynamiczny i otwarty dla organizacji i instytucji rekomendujących. W trakcie realizacji możliwe powinno być także przyjmowanie zgłoszeń i propozycji od osób uczestniczących w programie. Umożliwi to sukcesywne zamieszkiwanie i utrzymanie ciągłości zamieszkiwania przez osoby znajdujące się w sytuacji bezdomności. Zasadą na tym etapie jest nieinformowanie o ofercie Najpierw Mieszkanie kandydatów/ki, tak aby nie wzbudzać ich oczekiwań i ewentualnego doświadczenia niepowodzenia w przypadku nie przyjęcia do programu. Po zakwalifikowaniu do programu zostaje przeprowadzona rozmowa zapraszająca i motywująca do udziału w projekcie, według schematu/scenariusza opracowanego przez realizatorów. Osobom zakwalifikowanym do udziału w projekcie przedstawione zostają opcje dostępnych mieszkań zgodnie z potrzebami i oczekiwaniami uczestników, z uwzględnieniem możliwości i zasobów programu. Osoby powinny mieć możliwość osobiście odwiedzić mieszkania i samodzielnie zdecydować i wybrać odpowiednie dla siebie. Od złożenia oferty udziału w programie Najpierw Mieszkanie do zamieszkania nie powinno upłynąć więcej niż dwa tygodnie, najlepiej jednak, aby możliwość zamieszkania była natychmiastowa, to znaczy tego samego dnia, kiedy osoba wyrazi zgodę i zainteresowanie udziałem w programie.

Mieszkania

Istnieje fundamentalna różnica między zapewnieniem schronienia lub zakwaterowania nawet w mieszkaniu, a posiadaniem domu. Mieszkanie, które może być domem musi oferować prawne zabezpieczenie najmu, zapewniać prywatność, przestrzeń, nad którą osoba w nim żyjąca ma kontrolę, miejsce, które zapewnia fizyczne bezpieczeństwo, odpowiedni standard i wszystkie udogodnienia zwykłego domu, własne miejsce, które lokator/ka może urządzić oraz przystępność cenową.

Dom to coś więcej niż mieszkanie, wymiar fizyczny lokalu owszem, szczególnie dla osób wcześniej doświadczających bezdomności jest bardzo istotny. Niemniej równie istotny wymiar domu dotyczy obszaru prawnego oraz społecznego. Obszar prawny zapewnia stabilność i bezpieczeństwo, odpowiednie umocowanie, z kolei obszar społeczny daje przestrzeń do udomowienia, czyli swobodnego budowania relacji społecznych a także zaspokojenia potrzeb intymności i prywatności. Zgodnie z Europejską Typologią Bezdomności i Wykluczenia Mieszkaniowego (ETHOS) dom musi posiadać te trzy domeny: fizyczną, społeczną i prawną⁴¹. Brak którejś z domen oznacza bezdomność lub wykluczenie mieszkaniowe. Posiadanie domu oznacza posiadanie odpowiedniego schronienia

⁴¹ Europejska Typologia Bezdomności i Wykluczenia Mieszkaniowego ETHOS, FEANTSA – tłumaczenie i adaptacja do polskich warunków w Ł. Browarczyk, P. Olech, R. Stenka, *Podręcznik Model Gminny Standard Wychodzenia z Bezdomności, Pomorskie Forum na rzecz Wychodzenia z Bezdomności*, Gdańsk 2014, s.22-23

(przestrzeni) przed niekorzystnymi warunkami atmosferycznymi (domena fizyczna), w którym można zachować prywatność i czerpać satysfakcję z relacji społecznych (domena społeczna) i do którego zajmowania posiada się tytuł prawny (domena prawna). Wykluczenie z jednej lub kilku domen wyznacza cztery podstawowe kategorie koncepcyjne, które należy rozumieć jako brak domu: brak dachu nad głową, brak mieszkania, niezabezpieczone mieszkanie oraz nieodpowiednie mieszkanie.

Metoda Najpierw Mieszkanie skupia się rozwiązaniu problemu bezdomności poprzez natychmiastowe zapewnienie mieszkania, jednak potrzeba czasu, wsparcia i pewnych procesów, aby osoby poczuły się „domne”. Zwykle na samym początku Najpierw Mieszkanie rozwiązuje problem braku dachu nad głową i braku mieszkania, jednak pełne rozwiązanie problemu bezdomności i „stworzenie domu” rozłożone jest w czasie i wymaga przede wszystkim utrzymania się i pozostania w mieszkaniu. Do zakończenia bezdomności osoby nie jest zawsze wymagane rozwiązanie wszystkich problemów zdrowia fizycznego i psychicznego czy problemów społecznych. Możliwe jest funkcjonowanie w mieszkaniu przy wielu problemach i deficytach oczywiście z towarzyszącym wsparciem i usługami społecznymi.

Oprócz zapewnienia trwałego wyjścia z bezdomności, dom odgrywa następujące role w modelu Najpierw Mieszkanie:

- Dom jest punktem wyjścia do integracji społecznej.
- Właściwy dom zapewnia zarówno bezpieczeństwo, jak i przewidywalność życia.
- Dom zapewnia bezpieczne i stabilne środowisko poprawiające skuteczność leczenia i wsparcia.
- Dom zapewnia kontrolę nad życiem.
- Dom nadaje priorytet innym aspektom życia⁴².

Programy Najpierw Mieszkanie operują na dwóch różnych zasobach mieszkaniowych. W USA Pathways to Housing, a także inne organizacje wykorzystują przede wszystkim współpracę z sektorem prywatnym wynajmując lub pomagając wynająć mieszkania z rynku prywatnego. Podobnie w Europie, w krajach, w których niewielki jest udział mieszkalnictwa społecznego w tym publicznego lub lokalizacja i stan tego mieszkalnictwa uniemożliwia realizację zasad Najpierw Mieszkanie także korzysta się z mieszkań wynajmowanych na rynku od prywatnych właścicieli. Na szeroką skalę robią tak organizacje portugalskie w tym AEIPS z Lizbony. W wielu krajach Najpierw Mieszkanie realizowane jest w oparciu o zasoby mieszkalnictwa społecznego, czyli takich mieszkań, które powstały ze środków publicznych, prywatnych darczyńców, organizacji charytatywnych lub pozarządowych i są przeznaczone na potrzeby społeczne, w szczególności dla osób o niskich dochodach lub doświadczających wykluczenia. Tutaj mieszkania albo mogą być najmowane z zasobów mieszkań społecznych albo bezpośrednio budowane, zakupione lub wykorzystywane już istniejące będące w zasobach realizatora programu. Mieszkania publiczne w tym komunalne czy skarbu państwa, w szczególności mieszkania wspomagane i mieszkania ze wsparciem mogą służyć realizacji metody Najpierw Mieszkanie. Niektóre programy Najpierw Mieszkanie korzystają w sposób mieszany z obu zasobów, zarówno z rynku prywatnego jak i społecznego.

Oba rozwiązania mają swoje plus i minusy i od uwarunkowań lokalnych zależy wybór zasobu mieszkaniowego. W przypadku mieszkań od prywatnych właścicieli zaletą jest możliwość większego wyboru w zakresie lokalizacji, wielkości, wyposażenia mieszkania, a także większa mobilność i elastyczność tego rozwiązania. Ponadto zwykle to właściciel mieszkania zapewnia niezbędne wyposażenie i urządzenia, a także musi usunąć awarie, które nie wynikają z winy lokatorów. Trudnością wykorzystania zasobów rynku prywatnego mogą być wyższe koszty najmu i eksploatacji lokali, a także mniejsza stabilność i większa niepewność najmu. W przypadku zasobów mieszkań społecznych szczególnie publicznych w tym komunalnych zaletą może być wyższe bezpieczeństwo i pewność najmu (część mieszkań może być docelowa), większa ochrona lokatorska, także czynsze i koszty utrzymania mieszkań mogą być niższe. Wyzwaniem jednak może być stan mieszkań, konieczność ich remontu, adaptacji i napraw, a także ich lokalizacja w zmarginalizowanych dzielnicach i sąsiedztwach. Trudnością

⁴²N.Pleace, *Najpierw mieszkanie w Europie – poradnik*, FEANTSA, Bruksela 2016, red. tłum. J.Wilczek, wyd. Ogólnopolska Federacja na rzecz Rozwiązywania Problemu Bezdomności, Zabrze, 2020. s.67-68.

może być także mniejszy wybór mieszkań i utrudnienia z ich elastycznym i dynamicznym wykorzystywaniem.

Lokalizacja i standard mieszkań są ważne. Jednak, program Najpierw Mieszkanie może nie mieć wystarczających zasobów, aby móc wybierać dowolne miejsca i mieszkania o standardzie zgodnie z oczekiwaniami osób. W niektórych lokalizacjach czy w przypadku wysokich standardów, bardzo często potrzebny będzie kompromis między tym, co jest dostępne finansowo dla osób uczestniczących, możliwościami finansowymi realizatorów programu, a tym, co byłoby wymarzonym domem.

Twórcy Housing First Europe zwracają uwagę ponadto na kwestie dzielnic i sąsiedztwa. *„Tam, gdzie jest to możliwe, ważne jest, aby unikać obszarów charakteryzujących się wysokim wskaźnikiem przestępczości, uciążliwymi zachowaniami, niską spójnością społeczną i kapitałem społecznym, gdzie pozytywne znaczenie „społeczności” praktycznie nie istnieje, a uczestnik programu Najpierw Mieszkanie może być przedmiotem przemocy lub prześladowania, bądź też być narażonym na ciągłe ryzyko bycia ofiarą przestępstwa. Wyniki badań jasno wskazują, że niewłaściwa lokalizacja może hamować lub osłabiać powrót do dobrostanu, który jest wspierany w metodzie Najpierw Mieszkanie. Mówiąc bardziej ogólnie, zalecane jest unikanie lokalizacji uciążliwych oraz tych, które nie mają dostępu do niezbędnych i pożądaných udogodnień, takich jak niedrogi lokalny sklep, środki transportu publicznego czy atrakcyjne tereny zielone. Właściwy rodzaj sąsiedztwa może być wyznacznikiem zdrowia, dobrostanu i integracji społecznej, pozytywnie wpływając na wyniki wspierania usługobiorców.”*⁴³

Umowy najmu mieszkań z właścicielami mogą być zawierane bezpośrednio przez osoby biorące udział w programach Najpierw Mieszkanie. W przypadku jednak wielu programów (Pathways to Housing czy AEIPS) podmioty wdrażające programy Housing First zawierają bezpośrednie umowy z wynajmującymi (prywatnymi, społecznymi lub publicznymi) oraz podmiotami dostarczającymi wodę, energię elektryczną czy gaz. Zwykle usługi telefoniczne, internetowe czy telewizyjne realizowane są bezpośrednio i na zlecenie osób uczestniczących, odpłatność ponoszą bezpośrednio lokatorzy/ki. W ten sposób program Najpierw Mieszkanie zakłada spłatę czynszów za domy, koszty eksploatacji i część wydatków z konsumpcji domowej. Tutaj może pojawić się konieczność zabezpieczenia środków finansowych na koszty czynszów i eksploatacji mieszkań w sytuacji, kiedy środki z zabezpieczenia społecznego i pomocy społecznej nie są wystarczające do opłacenia wydatków lokalowych. Mieszkania wtedy są podnajmowane (odpłatnie) lub też użyczane (bezpłatnie, ale z partycypacją w kosztach mieszkania). Podmioty realizujące Najpierw Mieszkanie zatem formalizują również umowę o świadczenie usług z lokatorami/kami programu. Niniejsza umowa ustanawia zobowiązanie między obiema stronami. Zobowiązanie najemcy/użytkownika obejmuje przestrzeganie zasad lokatorskich, cotygodniowe wizyty zespołu Najpierw Mieszkanie, wpłacanie do 30% miesięcznego dochodu (jeśli i kiedy taki istnieje, ponadto, jeśli jest stały) na dzielenie kosztów czynszu i wypełnianie swoich obowiązków jak każdy inny najemca. Zwykle w wielu programach Najpierw Mieszkanie nie ma możliwości bez zgody realizatorów nocowania i stałego zamieszkiwania innych osób, ale ta zasada dotyczy wielu umów najmu. Programy Najpierw Mieszkanie są zaangażowane w zapewnienie wsparcia i kontynuacji najmu, zarówno w kontekście domowym, jak i integracji ze społecznością.

Zapewnienie mieszkań osobom korzystającym z programów Najpierw Mieszkanie wiąże się z koniecznością przestrzegania zasad metody, to z kolei wpływa na konieczność spełnienia kilku wymogów. Po pierwsze osoby uczestniczące powinny mieć możliwość zobaczenia mieszkania przed podjęciem decyzji o udziale w projekcie. Po drugie osoby powinny mieć możliwość wyboru mieszkania, posiadać wpływ na lokalizację, wielkość i urządzenia mieszkania. Oznacza to w praktyce, że osoby powinny otrzymać więcej niż jedną ofertę mieszkania. Najlepiej, jeśli mieszkanie jest sprofilowane pod potrzeby osób na podstawie wcześniejszego rozpoznania oczekiwań. Oferta mieszkaniowa i wsparcie

⁴³N.Pleace, *Najpierw mieszkanie w Europie – poradnik*, FEANTSA, Bruksela 2016, red. tłum. J.Wilczek, wyd. Ogólnopolska Federacja na rzecz Rozwiązywania Problemu Bezdomności, Zabrze, 2020. s.65-66.

nigdy nie powinny być wycofywane tylko dlatego, że ktoś odrzucił jedną lub więcej propozycji mieszkania. Po trzecie wyjaśnić należy osobom finansowe i społeczne konsekwencje posiadania własnego domu, a także zapewnić możliwość ich omówienia. Ostatecznie po czwarte osobom uczestniczącym zagwarantowana zostanie elastyczność w wyborze stylu życia w tym na ile osoby chcą mieszkać samotnie, z bliskimi czy też w rodzinie.

Wsparcie mieszkaniowe czy w zasobach prywatnych czy społecznych w programach Najpierw Mieszkanie powinno polegać między innymi na dokładnej kontroli i sprawdzaniu mieszkań, weryfikacji przystępności cenowej, sprawdzeniu umowy najmu, sporządzeniu i realizowaniu umowy podnajmu/użyczenia, zadbaniu o zabezpieczenie praw lokatorskich, wsparciu w dialogu, negocjacjach i edukacji właścicieli mieszkań, oferowaniu usług zarządzania mieszkaniami a także oferowanie zachęt finansowych i zmniejszeniu ryzyka związanego z najmem.

Wdrażanie Najpierw Mieszkanie w Polsce pozwala na rekomendowanie zarówno korzystania z zasobów prywatnych jak i społecznych w tym publicznych. Jakkolwiek realizatorzy programów Najpierw Mieszkanie muszą być świadomi wyzwań i trudności jakie związane są z zarządzaniem różnymi rodzajami mieszkań. Doświadczenie naszego programu zorientowane było na mieszkania komunalne i skarbu państwa w formule mieszkań wspomaganych i mieszkań ze wsparciem, uważamy jednak, że korzystanie z mieszkań prywatnych ma także potencjał i potrzebuje szerszego zastosowania. Kluczowe w naszym programie było zapewnienie trwałości i kontynuacji wsparcia w Najpierw Mieszkanie, co z kolei związane było z efektywnością finansową i zdecydowanie tańszym utrzymaniem i kosztami eksploatacji mieszkań społecznych. Mieszkania z zasobów komunalnych umożliwiają w trakcie zamieszkiwania zmianę formalną statusu mieszkań np. z mieszkania wspomagane do mieszkania ze wsparciem w mieszkaniu komunalnym z własną umową najmu. Osoby zwykle mogą pozostać w tym samym mieszkaniu, nawet docelowo. Tymczasem mieszkania prywatne czy mieszkania skarbu państwa zwykle mogą być użytkowane czasowo, w tym kontekście ważne jest zapewnienie kolejnego mieszkania i wsparcia w nim. W praktyce może to być kolejne mieszkanie na rynku prywatnym lub mieszkanie z zasobów komunalnych już z własną umową (jeśli jest taka możliwość i wola osoby). Na tym bowiem polega zasada stałego zamieszkiwania i wsparcia. Ważne w tym zakresie, aby mieszkań nie traktować jako treningowych i z góry zamieszkiwania jako tymczasowego.

Zdecydowanie możemy także rekomendować pośredniczenie w najmie i użyczanie mieszkań przez realizatorów programów Najpierw Mieszkanie, zarówno z zasobów prywatnych jak i społecznych, w tym komunalnych czy skarbu państwa. Doświadczenie wspierania osób, które posiadały bezpośrednio i własne umowy najmu realizowaliśmy w ograniczonym zakresie. Z jednostkowych jednak doświadczeń wynika, że zbyt szybkie przejście z umowy podnajmu/użyczenia na własną umowę najmu może tworzyć poważne problemy z utrzymaniem mieszkań, uzyskiwaniem dobrostanu, zdrowieniem i integracją społeczną szczególnie osób z zaburzeniami psychicznymi i jednocześnie uzależnieniami. Przejście na własną umowę najmu musi być za każdym razem świadomą i niezależną decyzją osoby, poprzedzone rozważeniem wszystkich szans i zagrożeń, osoby uczestniczące w programie nie mogą być do tego zmuszane, najlepiej, jeśli wcześniej uda się realizatorom zbudować relację opartą na systematycznym kontakcie, wsparciu i zaufaniu.

Wsparcie

Wsparcie w modelu Najpierw Mieszkanie zorientowane jest na 3 główne cele metody. Po pierwsze, koncentruje się na stabilności i bezpieczeństwie mieszkaniowym, czyli utrzymaniu się i pozostaniu w mieszkaniu, zapobiega powrotowi na ulicę, do miejsc niemieszkalnych lub do placówek. Po drugie skupia się na procesie zdrowienia i odzyskiwania dobrostanu, czyli przede wszystkim na samopoczuciu osób uczestniczących, a także poprawie zdrowia fizycznego i psychicznego. Po trzecie ogniskuje się na wzmacnianiu sieci oparcia społecznego, integracji ze społecznością lokalną oraz rozwijaniu aktywności społecznej i zawodowej.

Wsparcie realizowane jest przede wszystkim przez kadrę programów Najpierw Mieszkanie w formule intensywnego zarządzania przypadkiem (model ICM - Intensive Case Management) i/lub asertywnego wsparcia (leczenia) środowiskowego (model ACT – Assertive Community Treatment).

Intensywne zarządzanie przypadkiem (ICM) opiera się na wsparciu realizowanym przez jednego pracownika, często nazywanego asystentem lub indywidualnym pracownikiem wsparcia, który z jednej strony samodzielnie udziela kompleksowego wsparcia, z drugiej strony pełni funkcję łącznika i zapewnia dostęp do wymaganych usług zdrowotnych, pomocy społecznej i innych form wsparcia w lokalnych społecznościach. Asertywne wsparcie (leczenie) w środowisku (ACT) lub inny model zespołu interdyscyplinarnego, opiera się na modelu, w którym wsparcie realizowane jest przez zespół specjalistów/tek bezpośrednio odpowiadający na zgłaszane potrzeby i problemy w zakresie zdrowia psychicznego, uzależnienia i nadużywania substancji psychoaktywnych oraz zdrowia fizycznego.

Przyjmuje się, że model ACT stosuje się w pracy z osobami z poważnymi chorobami psychicznymi z lub bez uzależnień, natomiast model ICM z osobami z zaburzeniami psychicznymi z lub bez uzależnień. W podejściu ACT wsparcie i interwencje realizowane są bezpośrednio, a w ICM interwencje np. psychiatryczne realizowane są poprzez koordynację powiązań z zasobami w społeczności, usługami dostępnymi w środowisku. Programy Najpierw Mieszkanie zatrudniają czasem w roli ekspertów przez doświadczenia i pomocy wzajemnej swoich byłych uczestników (lub osoby o podobnej historii) w ramach zespołu ACT (lub podobnego) albo w celu świadczenia usług w oparciu o zarządzanie przypadkiem (ICM). W praktyce wdrażania wielu programów Najpierw Mieszkanie realizowane są mieszane systemy wsparcia albo przechodzi się płynnie z jednego do drugiego modelu.

Różnice między tymi dwoma modelami wsparcia prezentuje poniższa tabela:

Intensywne zarządzanie przypadkiem (ICM - Intensive Case Management)	Asertywne wsparcie (leczenie) środowiskowe (ACT – Assertive Community Treatment)
• Wsparcie udzielane przez jedną osobę z kadry programu Najpierw Mieszkanie często nazywaną asystentem/tką lub indywidualnym/ną pracownikiem/czką wsparcia (case manager/worker). Kadra wspierająca zna wszystkie osoby uczestniczące i może się wzajemnie zastępować. • Asystenci/tki lub indywidualni/e pracownicy/czki wsparcia mają wykształcenie i przygotowanie zawodowe w zakresie nauk społecznych lub bez niego ale z doświadczeniem zawodowym w obszarze. Możliwe jest także pełnienie tej roli przez ekspertów/ki przez doświadczenie. • Częścią zespołu zwykle jest koordynator usług/zespołu a także osoba odpowiedzialna za kwestie mieszkaniowe. • Spotkania kliniczne zespołu wspierającego minimum raz w tygodniu. Omawiana jest sytuacja wszystkich osób uczestniczących oraz planowane są kolejne działania. Cyklicznie na spotkania zapraszane są osoby współpracujące z innych organizacji i instytucji wspierających. • 1 pracownik/czka wspierający/a na 10 do 20 osób korzystających z programu Najpierw Mieszkanie. Zatrudnienie w pełnym wymiarze godzin. Liczba osób oraz ich dobór ma charakter indywidualny podyktowany potrzebami użytkowników/czek. • Kadra programu udziela bezpośredniego wsparcia i pomocy w zakresie swoich kompetencji	• Wsparcie udzielane jest przez zespół interdyscyplinarny, kadrę specjalistów/tek, członkowie/inie zespołu pracują z każdym/ą osobą uczestniczącą. W zespole jest duża wymiennosc i możliwość zastępowania członków/iń. • Zespół interdyscyplinarny powinien składać się z psychiatrów, psychoterapeutów (terapeutów), pielęgniarek, opiekunek i lekarzy internistów, eksperta przez doświadczenia, możliwe jest zatrudnianie także doradców zawodowych, pracowników socjalnych, prawników według potrzeb. • Częścią zespołu zwykle jest koordynator usług/zespołu a także osoba odpowiedzialna za kwestie mieszkaniowe. • Spotkania kliniczne zespołu odbywają się codziennie w celu omówienia sytuacji każdej osoby uczestniczącej oraz ustalenia planu działań i dalszego wsparcia. • 1 członek/kini zespołu interdyscyplinarnego na maksymalnie 10 osób uczestniczących w programie Najpierw Mieszkanie. Zatrudnienie w pełnym wymiarze godzin. • Zespół interdyscyplinarny zapewnia konkretne interwencje w różnych obszarach życia (np. zdrowie fizyczne, zatrudnienie, edukacja, zadowolenie z mieszkania, wsparcie społeczne, wsparcie duchowe, rekreacja i wypoczynek itp.). • Usługi psychiatryczne zapewnione są bezpośrednio w programie (psychiatra

i możliwości jednocześnie koordynuje wsparcie usług specjalistów zewnętrznych. • Kadra programu zapewnia kontakt i dostęp do różnych usług zdrowotnych i społecznych w zakresie opieki psychiatrycznej, leczenia zaburzeń używania substancji psychoaktywnych, psychoterapii, opieki lekarskiej i pielęgnarskiej, usług opiekuńczych, doradztwa i wsparcia zawodowego a także integracji społecznej. • Spotkania z osobami uczestniczącymi odbywają się przynajmniej raz w tygodniu, w zależności od potrzeb także częściej, szczególnie na początku uczestnictwa czy w sytuacjach kryzysowych.	spotyka się systematycznie się co miesiąc z osobami uczestniczącymi). • Zintegrowane, stopniowe leczenie zaburzeń używania substancji psychoaktywnych zapewnione jest w programie (zespół zapewnia leczenie dla osób tego wymagających). • Usługi opiekuńcze i opieka medyczna zapewnione są bezpośrednio w programie (zespół zapewnia opiekę dla osób tego wymagających). • Program zapewnia zatrudnienie eksperta przez doświadczenie (spełniającej kryteria, równorzędny członek/ini zespołu interdyscyplinarnego, odpowiednio przygotowana osoba z własnym doświadczeniem wcześniejszej bezdomności, zaburzeń psychicznych, uzależnienia) • Program zapewnia dostęp do usług doradztwa i wsparcia zawodowego oraz integracji społecznej. • Spotkania z osobami uczestniczącymi odbywają się przynajmniej raz w tygodniu, w zależności od potrzeb także częściej, szczególnie na początku uczestnictwa czy w sytuacjach kryzysowych.
---	--

Doświadczenia portugalskie z Lizbony opierają się przede wszystkim o system intensywnego zarządzania przypadkiem, gdzie praca opiera się przede wszystkim na indywidualnych pracownikach/czkach wsparcia, w większości psychologach/żkach, obejmujących wsparciem do 10 osób równocześnie. Usługi specjalistyczne realizowane są głównie w oparciu o zasoby lokalnych społeczności, dzielnic i miasta. W programach zatrudniani są także eksperci przez doświadczenie. Doświadczenia wdrażania programu „Housing First – Najpierw Mieszkanie” w Polsce koncentrowały się na mieszanym systemie opartym przede wszystkim na intensywnym zarządzaniu przypadkiem uzupełnianym szeroko systemem asertywnego wsparcia (leczenia) środowiskowego. Włączenie specjalistów motywowane było przede wszystkim pracą z osobami o wysokich potrzebach oraz trudnym dostępem do usług w społecznościach lokalnych w szczególności usług psychiatrycznych i terapeutycznych.

W każdym z 3 miast osoby korzystające z Najpierw Mieszkanie wspierane były przez:

- 2 asystentki/ów (doświadczone osoby w pracy z osobami wykluczonymi społecznie) – pełne etaty – jeden asystent/ka na 5 do 10 osób uczestniczących, przy założeniu, że nie mogą pracować mniej niż dwie osoby jednocześnie z osobami uczestniczącymi w projekcie.
- Pracownika/czkę socjalnego/a oddelegowanego/a do współpracy z Ośrodkiem Pomocy Społecznej. Zatrudnienie pełnoetatowe, jeden pracownik/czka na 10 osób uczestniczących.
- Specjalistów współpracujących z zespołem wsparcia w zależności od potrzeb tj. psychoterapeuta/ka; lekarz psychiatra; doradca/czyni zawodowy/a; pielęgniarz/ka; opiekun/opiekunka; lekarz/ka; złota rączka czy inne osoby wspierające osoby uczestniczące. Specjaliści pracowali według potrzeb w oparciu o umowy cywilno-prawne.

- Animatora i lidera merytorycznego zespołu wspierającego pełniącego obowiązki wsparcia merytorycznego, opiekuna mieszkań oraz asystenta wspomagającego (jeden etat).

Zgodnie ze standardami metody w systemie ICM możliwe jest pracowanie z nie więcej niż 20 osobami przez jednego pracownika/czkę wsparcia. Wnioskujemy jednak, aby w takim systemie pracownik/czka nie współpracowali z większą liczbą niż 10 środowisk, z uwzględnieniem partnerów, bliskich czy dzieci. Rekomendujemy jednak optymalnie dla realizacji wsparcia ustalenie do 10 osób objętych wsparciem jednego/ej pracownika/czki tak jak to w systemie ACT. Zwracamy jednocześnie uwagę, że dobrze byłoby, aby stopniowo wprowadzać nowych uczestników/ki i aby pracownik/czka wsparcia od razu nie pracował/a z całą grupą 10 nowych osób. Niekiedy warto rozważyć także wprowadzenie dwóch różnych asystentów/tek do jednego środowiska, tam, gdzie osoby mieszkają wspólnie.

Ze względu na niewielką liczbę mieszkań i środowisk objętych wsparciem w projekcie zdecydowaliśmy się na model ICM z elementami ACT. Zastosowanie modelu ACT wymaga większej liczby mieszkań i osób objętych wsparciem, jest też rozwiązaniem kosztowniejszym. Zwykle zespół interdyscyplinarny ACT obejmuje wsparciem 60-80 osób. Rekomendujemy w warunkach polskich, aby w pracy z osobami z poważnymi chorobami i zaburzeniami psychicznymi z jednoczesnymi uzależnieniami wsparcie realizować jednak w modelu ACT lub minimalnie w modelu mieszanym, warto także aby wsparcie takie udzielane było przez doświadczoną kadrę.

Zespół projektu Housing First Najpierw Mieszkanie korzystał ze wsparcia superwizyjnego realizowanego zarówno grupowo jak i indywidualnie. Kadra projektu ponadto pracowała w nurcie Dialogu Motywującego (wszystkie osoby zostały przeszkolone w tym zakresie). W programie realizowano szeroką partycypację i działania integracyjne w gronie osób uczestniczących (regularne spotkania, grupy wsparcia, wspólne wyjścia), wprowadzono także działalność samorządu użytkowników i użytkowniczek Najpierw Mieszkanie. Rozpoczęto także proces przygotowania wybranych osób uczestniczących w programie do pełnienia roli ekspertów przez doświadczenie. Na tym etapie realizacji modelu Najpierw Mieszkanie nie zdecydowano się na zatrudnienie w kadrze wsparcia osób z własnym doświadczeniem bezdomności, uzależnienia i/lub zaburzeń psychicznych. Wynikało to przede wszystkim z przekonania, że potrzeba więcej doświadczeń we wdrażaniu Najpierw Mieszkania, braku osób gotowych do pełnienia takich funkcji a także z konieczności zapewnienia czasu i odpowiedniego procesu do przygotowania osób do pełnienia takiej roli. Niemniej warto z pewnością korzystać z doświadczeń streetworkingu samopomocowego, liderów we wspólnotach takich jak Barka czy Emaus, doświadczeń ekspertów przez doświadczenie czy asystentów zdrowienia, tak by w przyszłości w programach Najpierw Mieszkanie osoby wcześniej doświadczające kryzysu bezdomności, uzależnienia i zaburzeń psychicznych mogły pracować.

Pierwszy obszar wsparcia Najpierw Mieszkanie obejmuje kwestię utrzymania i pozostania w mieszkaniu. Mieszkanie w podejściu Housing First stanowi punkt wyjścia do współpracy i realizacji wsparcia. Kluczowe po zamieszkaniu są jednak działania ukierunkowane na stabilizację i bezpieczeństwo mieszkaniowe. Oznacza to, że usługi w modelu Najpierw Mieszkanie powinny skupiać się na wsparciu w różnych obszarach życia, tak by osoby nie wracały na ulicę czy do instytucji. Wsparcie w zakresie utrzymania i pozostania w mieszkaniu jest niezbędne do osiągnięcia najważniejszego wskaźnika metody, czyli rozwiązania problemu bezdomności. Sukces w tym zakresie osiągany jest przez zapewnienie wysokiej jakości usług wsparcia po zakwaterowaniu lokatorów/ek. Wśród kluczowych działań w obszarze utrzymania mieszkania i zapewnienia stabilności zamieszkania należy wymienić⁴⁴:

- Regularne spotkania i kontakt z kadrą programu, minimum raz w tygodniu. Spotkania powinny mieć formułę indywidualną i osobistą. Raz na 2 tygodnie spotkania powinny odbyć się w mieszkaniu. W przypadku kryzysów psychicznych czy interwencji wskazane jest, aby w spotkaniach uczestniczyły dwie osoby z kadry programu. W przypadku opuszczenia

⁴⁴N.Pleace, *Najpierw mieszkanie w Europie – poradnik*, FEANTSA, Bruksela 2016, red. tłum. J.Wilczek, wyd. Ogólnopolska Federacja na rzecz Rozwiązywania Problemu Bezdomności, Zabrze, 2020. s.49-50.

mieszkania spotkania powinny być kontynuowane w środowisku pobytu osoby np. na ulicy. Niekiedy możliwe są kontakty telefoniczne, z wykorzystaniem komunikatorów internetowych czy poprzez media społecznościowe. Intensywność i rodzaj kontaktu w dużej mierze kształtowane są na podstawie woli i potrzeb osób uczestniczących w Najpierw Mieszkanie, oczywiście w ramach możliwości i aktywności zawodowej perspnelu.

- Systematyczne monitorowanie sytuacji mieszkaniowej osób korzystających z programu Najpierw Mieszkanie.
- Zapewnianie jak najlepszych relacji z sąsiadami.
- Wsparcie w kontakcie i relacjach z innymi osobami będącymi gośćmi lokatora/ki.
- Praktyczne porady i pomoc w odpowiednim urządzeniu, wyposażeniu i korzystaniu z mieszkania i jego urządzeń.
- Pomoc w zarządzaniu własnym budżetem.
- Zapewnienie bezpośrednie dostępu do pomocy społecznej lub wsparcia w zakresie korzystania z prawa do pomocy społecznej.
- Wsparcie w zakresie zarządzania długami.
- Porady i wsparcie dotyczące prowadzenia niezależnego życia.
- Wsparcie w korzystaniu z zasobów sąsiedztwa, lokalnej społeczności i dzielnicy.
- Program Najpierw Mieszkanie może skutecznie świadczyć pełne lub częściowe usługi zarządzania prywatnym lub społecznym zasobem mieszkaniowym. W takich przypadkach usługodawca zapewnia wsparcie uczestnikom, ale także zarządza mieszkaniem (podnajmuje/użycza, opłaca czynsz) w celu zniwelowania ryzyka właściciela.
- Wszystkie pozostałe rodzaje wsparcia powinny być udzielane w razie potrzeby.

Drugi obszar wsparcia w programach Najpierw Mieszkanie obejmuje proces zdrowienia i odzyskiwania dobrostanu. Wsparcie w tej sferze może obejmować następujące obszary działań⁴⁵:

- Usługi związane z ochroną zdrowia psychicznego.
- Dostęp do psychiatrii, psychologa, pielęgniarek zajmujących się zdrowiem psychicznym oraz do specjalistycznej pracy socjalnej dla osób z problemami psychicznymi.
- Usługi terapii uzależnień.
- Usługi zdrowotne i społeczne w nurcie redukcji szkód.
- Usługi medyczne.
- Usługi opiekuńcze.
- Usługi zapewniające fizyczną pomoc osobie z niepełnosprawnością, osobie starszej lub z innymi trudnościami w poruszaniu się (np. uraz, rekonwalescencja po operacji, chorobie itp.).
- Niwelowanie barier architektonicznych obejmuje wyposażenie i fizyczne dostosowanie mieszkania.
- Budowanie poczucia własnej wartości, sensu i woli życia.
- Rozwój kompetencji intrapsychicznych i interpersonalnych, w tym rozwijanie talentów.
- Wzmacnianie i budowanie sfery duchowej.
- Całodobowa dostępność.
- Porady i informacje dotyczące zdrowia dostarczane przez personel programu.

Trzeci obszar wsparcia osób korzystających z programów Najpierw Mieszkanie obejmuje szeroko pojętą integrację społeczną. Włączenie społeczne koncentruje się na emocjonalnym i praktycznym wsparciu, które umożliwia osobie bycie częścią społeczeństwa pod wieloma względami. Organizacja wsparcia w tym zakresie może obejmować następujące elementy⁴⁶:

- Porady, informacje, wsparcie praktyczne i emocjonalne od kadry programu.

⁴⁵N.Pleace, *Najpierw mieszkanie w Europie – poradnik*, FEANTSA, Bruksela 2016, red. tłum. J.Wilczek, wyd. Ogólnopolska Federacja na rzecz Rozwiązywania Problemu Bezdomności, Zabrze, 2020. s.54-56.

⁴⁶N.Pleace, *Najpierw mieszkanie w Europie – poradnik*, FEANTSA, Bruksela 2016, red. tłum. J.Wilczek, wyd. Ogólnopolska Federacja na rzecz Rozwiązywania Problemu Bezdomności, Zabrze, 2020. s.57-59.

- Pomoc w dostępie do edukacji, szkoleń zawodowych, wolontariatu, pracy zarobkowej i innych ustrukturalizowanych, produktywnych aktywności.
- Interpersonalne – wzmacnianie, a nawet nabywanie kompetencji społecznych.
- Wsparcie w budowie lub przywracaniu wsparcia społecznego.
- Wsparcie wzajemne (nurt samopomocowy), które może pochodzić od innych osób korzystających z programu (np. w formule samorządu, grupy wsparcia czy spotkań indywidualnych) lub od eksperta przez doświadczenie zatrudnionego w programie.
- Wsparcie emocjonalne.
- Udział w życiu społeczności.
- Wsparcie społeczne od partnera, przyjaciół i rodziny.
- Zarządzanie negatywnymi relacjami.
- Przeciwdziałanie zachowaniom trudnym, uciążliwym i niezgodnym z prawem.
- Radzenie sobie ze stygmatyzacją.
- Ustrukturalizowana i znacząca aktywność może być szczególnie ważna w zapewnianiu uczestnikom programów Najpierw Mieszkanie poczucia celu i wzmacnianiu ich poczucia własnej wartości.
- Praca zarobkowa.
- Bezpieczeństwo ontologiczne (bezpieczeństwo bytu).

Wszystkie trzy obszary wsparcia w modelu Najpierw Mieszkanie realizują cele metody, muszą jednak realizowane być z zachowaniem zasad i wartości, w tym przede wszystkim wyboru i samostanowienia osób uczestniczących. Oczywiście dopiero zapewnienie mieszkania jako punktu wyjścia oznacza, że usługi w modelu Najpierw Mieszkanie mogą skupić się na umożliwieniu użytkownikom usług niezależnego życia, wspieraniu ich zdrowia i dobrostanu, oraz oferowaniu integracji ze społecznością lokalną i całym społeczeństwem. Osoby uczestniczące w programach muszą być zapewnione, że wsparcie zarówno mieszkaniowe jak i społeczne jest stałe i trwałe.

Rezultaty, monitorowanie i ewaluacja.

Programy realizujące metodę Najpierw Mieszkanie na całym świecie mają udokumentowaną i opartą na dowodach skuteczność utrzymania mieszkań. *„Badania prowadzone w USA, Kanadzie i Europie pokazują, że metoda najpierw mieszkanie rozwiązuje problem bezdomności w przynajmniej ośmiu na dziesięć przypadków. Pokazują również, że model ten odnosi sukcesy w pracy z różnorodnymi grupami osób doświadczających bezdomności. Jest wysoce skuteczny we wspieraniu osób wykluczonych ze społeczności wskutek długotrwałej lub powtarzającej się cyklicznie bezdomności, cierpiących na poważne choroby i zaburzenia psychiczne, nadużywających alkoholu i innych substancji psychoaktywnych oraz osób z innymi problemami zdrowotnymi.”*⁴⁷

Długotrwałe i randomizowane badania eksperymentalne w Nowym Jorku na grupie 225 osób doświadczających bezdomności z zaburzeniami psychicznymi, gdzie część losowo wybranych osób trafiło w ramach modelu schodkowego wsparcia na leczenie i terapię (grupa kontrolna), a część trafiła natychmiast do własnych mieszkań bez konieczności uczestniczenia w leczeniu i terapii (grupa eksperymentalna) pokazały, że po dwóch latach eksperymentu około 80% uczestników utrzymało mieszkania, porównując do 30% uczestników w ramach tradycyjnego systemu schodkowego wsparcia. Inne badania pokazują, że 68% długoletnich uczestników programów Najpierw Mieszkanie po 4 latach utrzymuje własne mieszkania, w ramach oryginalnego modelu realizowanego przez Pathways to

⁴⁷N.Pleace, *Najpierw mieszkanie w Europie – poradnik*, FEANTSA, Bruksela 2016, red. tłum. J.Wilczek, wyd. Ogólnopolska Federacja na rzecz Rozwiązywania Problemu Bezdomności, Zabrze, 2020. s.17-18.

Housing nawet ponad 78% uczestników utrzymuje własne mieszkania⁴⁸. Ewaluacja kanadyjskiego programu At Home/Chez Soi wykazała, że jego uczestnicy spędzili 73% dwuletniego okresu badania w stałym zakwaterowaniu, w porównaniu do 32% w przypadku osób korzystających z innych usług. Przeprowadzono tutaj randomizowane badanie kontrolowane (RCT) z udziałem 2.200 osób, porównujące program Najpierw Mieszkanie z istniejącymi tradycyjnymi usługami.⁴⁹ Wskaźniki skuteczności w Europie dorównują lub przekraczają wyniki osiągnięte w Ameryce Północnej⁵⁰.

Uczestnicy programów Najpierw Mieszkanie, zarówno w Europie, jak i Ameryce Północnej, wykazują poprawę zdrowia i dobrostanu a także zwiększenie poziomu integracji społecznej. Wyniki mogą być zróżnicowane, nie we wszystkich indywidualnych przypadkach następuje oczywista poprawa zdrowia i dobrostanu, trudno jest także badać poziom integracji społecznej, ale metoda Najpierw Mieszkanie jest w stanie zapewnić pozytywne zmiany wielu adresatom wsparcia.⁵¹ Badania programu Casas Primeiro w Lizbonie wykazały, że prawie połowa uczestników programu Najpierw Mieszkanie zaczęła spotykać się z innymi ludźmi w kawiarniach w celach towarzyskich, 71% deklaruje, że czuje się w swojej okolicy „jak w domu”, a 56% z nich czuje się częścią społeczności.⁵²

Wyniki badań, monitoring ewaluacja były i są kluczowe dla rozwoju metody Najpierw Mieszkanie. Dzięki gromadzeniu dowodów dobrej jakości, metoda ta zaczęła się liczyć w debatach dotyczących polityki przeciwdziałania bezdomności w Ameryce Północnej i była tam w stanie przyciągnąć, a następnie utrzymać finansowanie. W Europie, powstająca baza rezultatów wdrożeń metody Najpierw Mieszkanie wykazała, że może ona działać w różnych krajach, w których występują znaczne różnice w systemach pomocy społecznej, systemach mieszkaniowych, kulturze i poziomach rozwoju gospodarczego. Badania ewaluacyjne programów Najpierw Mieszkanie informują o sukcesach w krajach tak różnych jak Dania, Anglia, Francja, Holandia, Portugalia, Szkocja czy Hiszpania.

W okresie realizacji programu Najpierw Mieszkanie w Gdańsku, Wrocławiu i Warszawie przez Towarzystwo Pomocy im. św. Brata Alberta od stycznia 2020 roku do września 2021 (21 miesięcy) 81% osób uczestniczących utrzymywało stabilność zamieszkania i pozostawało w mieszkaniach, 71% poprawiło swoją sytuację zdrowotną, 79% polepszyło swój dobrostan psychospołeczny, 67% osób uczestniczących w projekcie zwiększyło poziom swojej integracji społecznej, a ponad 80% osób uczestniczących poprawiło swoją ogólną sytuację życiową. Łącznie udział brały 42 osoby, 4 osoby uczestniczące w projekcie zmarły w czasie trwania pilotażu metody Najpierw Mieszkanie.

⁴⁸ L. Gulcur, M. Nakae, S. Tsemberis, Housing First, consumer choice and harm reduction for homeless individuals with a dual diagnosis, „American Journal of Public Health”, 2004, 94(4), s. 651-656; D. K. Padgett, L. Gulcur, S. Tsemberis, Housing First Services for People Who Are Homeless With Co-Occurring Serious Mental Illness and Substance Abuse, „Research on Social Work Practice” 2006, 16(1), s. 74-83; S. Tsemberis, Housing First: Ending Homelessness, Promoting Recovery and Reducing Costs [w:] I. Ellen Gould Ellen, B. O’Flaherty, How to House the Homeless, NowyJork 2010, s. 37-54; S. Tsemberis, Housing first: The pathways Model to End Homelessness for People with Mental Illness and Addiction Manual, Minnesota 2010.

⁴⁹ P. Goering, S. Veldhuizen, A. Watson et al., National At Home/Chez Soi Final Report, Mental Health Commission of Canada, Calgary 2014 http://www.mentalhealthcommission.ca/English/system/files/private/document/mhcc_at_home_report_national_cross-site_eng_2.pdf

⁵⁰ N. Pleace, *Najpierw mieszkanie w Europie – poradnik*, FEANTSA, Bruksela 2016, red. tłum. J. Wilczek, wyd. Ogólnopolska Federacja na rzecz Rozwiązywania Problemu Bezdomności, Zabrze, 2020. s.28

⁵¹ N. Pleace, D. Quilgars, Improving Health and Social Integration through Housing First: A Review, DIHAL/FEANTSA, Bruksela 2013 http://www.housingfirstguide.eu/website/wp-content/uploads/2016/03/improving_health_and_social_integration_through_housing_first_a_review.pdf; G. Johnson, S. Parkin-son, C. Parsell, Policy shift or program drift? Implementing Housing First in Australia. AHURI Final Report No. 184, AHURI, Melbourne 2012 http://www.ahuri.edu.au/_data/assets/pdf_file/0012/2064/AHURI_Final_Report_No184_Policy_shift_or_program_drift_Implementing_Housing_First_in_Australia.pdf

⁵² J. Ornelas, P. Martins, M. Zilhão et al., Housing First: An Ecological Approach to Promoting Community Integration, „European Journal of Homelessness 2014”, 8(1), s. 29-56 <http://housingfirstguide.eu/website/housing-first-anecological-approach-to-promoting-community-integration/>

Jak widać po powyższych przykładach rezultaty wdrażania Najpierw Mieszkanie odnoszą się przede wszystkim do celów samej metody, czyli do kwestii pozostawania i utrzymania w mieszkaniu, zdrowienia i dobrostanu a także integracji społecznej. W mniejszym zakresie i nie wprost rezultaty Najpierw Mieszkanie odnoszą się do pojęcia samodzielności i niezależności. Wydaje się, że kwestia samodzielności widziana jest przede wszystkim przez kwestię wolności wyboru i samostanowienia a jednocześnie zobowiązania do wspierania tak długo jak jest to potrzebne i oczekiwane. Oznacza to w praktyce, że osoby uczestniczące w programach Najpierw Mieszkanie mogą korzystać ze wsparcia przez wiele lat a niekiedy do końca swojego życia. Jednocześnie rezultaty mierzone w programach Najpierw Mieszkanie są inne od tych definiowanych w programach opartych o model drabinkowy. Oba podejścia mają różne paradygmaty, cele i zasady. Rozumienie jednak samodzielności w programach wychodzenia z bezdomności powinno być wielowymiarowe, uwzględniające samodzielność w kilku obszarach w tym sferze mieszkaniowej, zawodowej, socjalno-bytowej, społecznej, psychologicznej i zdrowotnej⁵³. W ocenie rezultatów programów Najpierw Mieszkanie trzeba uwzględnić te perspektywy, przestawić optykę i przyjąć, że trudne jest porównywanie rezultatów z modelem drabinkowym.

Istnieje wiele korzyści z monitorowania i ewaluacji (oceny) programów Najpierw Mieszkanie. Po pierwsze systematyczne i staranne mierzenie wyników pozwala na ocenienie danego programu Najpierw Mieszkanie. Dobrej jakości ewaluacja pozwala poznać wszelkie ograniczenia programu w zakresie wsparcia lub oferty mieszkaniowej, umożliwiając wprowadzenie ulepszeń. Ewaluacja przedstawia zarówno zagrożenia, jak i szanse. Po drugie monitoring i ewaluacja wykazujące dobre wyniki może sprawić, że wdrożenia metody Najpierw Mieszkanie otrzymają niezbędne finansowanie oraz wspierać upowszechnianie metody. Po trzecie ewaluacja programów Najpierw Mieszkanie jest najlepszym sposobem pozyskania dobrych praktyk i ważnych wniosków dotyczących świadczenia usług opartych o tę metodę. Przeprowadzanie i udostępnianie ocen może być bardzo przydatne dla wszystkich osób zaangażowanych w rozwój i świadczenie usług Najpierw Mieszkanie. Po czwarte uzyskane wyniki były i są istotne w przekonaniu rządów, samorządów, organizacji i dostawców usług dla osób w kryzysie bezdomności do rozważenia skorzystania z metody Najpierw Mieszkanie.⁵⁴

Ewaluacja w programach Najpierw Mieszkanie powinna uwzględniać⁵⁵:

- Badania procesu.
- Badania skuteczności.
- Badania efektywności.
- Ocenę wierności (zgodności).

Realizowana powinna być w zgodzie z celami i obszarami wsparcia metody Najpierw Mieszkanie.

⁵³A.Dębska-Cenian, P.Olech, *Od bezdomności do samodzielności życiowej*, Pomorskie Forum na rzecz Wychodzenia z Bezdomności, Gdańsk, 2008.

⁵⁴N.Pleace, *Najpierw mieszkanie w Europie – poradnik*, FEANTSA, Bruksela 2016, red. tłum. J.Wilczek, wyd. Ogólnopolska Federacja na rzecz Rozwiązywania Problemu Bezdomności, Zabrze, 2020. s.77

⁵⁵N.Pleace, *Najpierw mieszkanie w Europie – poradnik*, FEANTSA, Bruksela 2016, red. tłum. J.Wilczek, wyd. Ogólnopolska Federacja na rzecz Rozwiązywania Problemu Bezdomności, Zabrze, 2020. s.78-80

Ocena wierności (zgodności)

Najpierw Mieszkanie w związku z koniecznością realizacji jej zasad wymaga przeprowadzania okresowej oceny wierności i zgodności z metodą. Ocena wierności jest kluczowym sposobem pozwalającym zweryfikować w jakim stopniu dany program realizuje założenia metody Najpierw Mieszkanie. Skala wierności odnosi się przede wszystkim do tego, jak dokładnie wdrażany program jest zgodny z zasadami i wartościami Najpierw Mieszkanie. Jeżeli dana usługa wspierająca osoby w kryzysie bezdomności nie spełnia podstawowych zasad, nie może być traktowana jako przykład wdrożenia metody Najpierw Mieszkanie.

Skala wierności i ocena zgodności opisują w jakim zakresie realizowany program odchodzi, a na ile odwzorowuje oryginalny model Najpierw Mieszkanie. Dla realizatorów programów pomiar wierności oznacza upewnienie się, że oceniane działania są zbliżone do pierwotnego modelu i nie odchodzą od podstawowych zasad metody Najpierw Mieszkanie.

W założeniach oceny wierności im wyższa zgodność z zasadami i wytycznymi Najpierw Mieszkanie tym większa skuteczność i efektywność działań w zakresie osiągania celów metody. Jako kluczowy element ewaluacji programów Najpierw Mieszkanie, udziela on informacji zarówno realizatorom jak i osobom oceniającym, o poziomie skuteczności projektu i wierności podstawowym zasadom modelu. Niekiedy niskie wyniki skuteczności danego programu mogą być tłumaczone lub wyjaśnione niską wiernością z metodą Najpierw Mieszkanie. Twórcy podręcznika Housing First Europe piszą o powiązaniu oceny wierności ze skutecznością w następujący sposób. *„Dotychczasowe dowody z badań prowadzonych w Europie wskazują, że sukces programów Najpierw Mieszkanie jest powiązany z wysoką wiernością*

podstawowym zasadom. Programy zgodne z podstawowymi zasadami, choć wdrażane są w krajach europejskich z bardzo odmiennymi systemami pomocy społecznej, opieki zdrowotnej, mieszkalnictwa i przeciwdziałania bezdomności, wszystkie przyniosły dobre wyniki w walce z bezdomnością.”⁵⁶

Ocena wierności i wykorzystywane przy jej badaniu skale zgodności Najpierw Mieszkanie mają także funkcje bardzo praktyczne, otóż stanowią bardzo konkretną operacjonalizację podstawowych zasad Najpierw Mieszkanie. Zwykle jest to ponad 30 różnych kryteriów pozwalających ocenić zgodność danego programu w wielu aspektach. Wspierają one realizatorów we wdrażaniu programów Najpierw Mieszkanie. Realizacja niektórych zasad metody Najpierw Mieszkanie w konkretnych sytuacjach w pracy z osobami uczestniczącymi w programach może być niejednoznaczna, w takich okolicznościach odwołanie się do narzędzi pomiaru wierności może być pomocne, dając wskazówki rozwiązania danego wyzwania. Jednocześnie cykliczna realizacja oceny wierności może na zasadzie auto-ewaluacji pomagać realizatorom korygować działania i przypominać o najważniejszych zasadach Najpierw Mieszkanie. Pomiar wierności i zgodności w końcu pomaga określić, które programy są w istocie realizowane w metodzie Najpierw Mieszkanie a które są oparte o wybrane selektywnie założenia metody Najpierw Mieszkanie, ale nie są w istocie programami Najpierw Mieszkanie. Pamiętać należy, że metoda Najpierw Mieszkanie i sposób jej realizacji nie jest nigdzie certyfikowana i zatwierdzana przez odpowiednie instytuty, organizacje czy instytucje. Inaczej niż w wielu innych przypadkach, Najpierw Mieszkanie nie jest opatentowane i certyfikowane, twórcy tego podejścia uznali, że sama metoda może być w inny sposób rozwijana i wdrażana. W tym kontekście realizacja oceny wierności zgodnie z zaleceniami metodologicznymi w sposób systematyczny i transparentny jest wymogiem realizacji programów Najpierw Mieszkanie.

Narzędzia w postaci testów i skali do badania wierności (zgodności) funkcjonują w USA i Kanadzie, są rozwijane, adaptowane i stosowane niezależnie w poszczególnych krajach europejskich. Oczywiście kwestie techniczne i operacyjne mogą różnicować poszczególne narzędzia. Jednak zwykle uwzględniają one różnice wynikające z wdrażania Najpierw Mieszkanie z wykorzystaniem różnych zasobów mieszkaniowych (prywatnych czy społecznych w tym publicznych) czy też różnice wynikające z zastosowania różnych systemów wsparcia (ICM a ACT). Szczegóły realizacji i ewaluacji muszą uwzględniać różnice między krajami na przykład w kontekście polityki społecznej, ochrony zdrowia, mieszkalnictwa czy pomocy społecznej. Jednak przestrzeganie podstawowych zasad metody najpierw mieszkanie nie może się różnić, jeśli usługa ma być postrzegana jako posiadająca wysoki poziom wierności.

Najważniejsze przykłady testów i skali wierności programów Najpierw Mieszkanie to:

- narzędzie oceny wierności Pathways to Housing,
- narzędzie oceny wierności kanadyjskiego programu At Home/Chez Soi,
- narzędzie oceny wierności Full Service Partnership (FSP).

W warunkach polskich zespół badawczy projektu „Housing First – Najpierw Mieszkanie” pomyślnie zaadaptował, zweryfikował i przetestował narzędzie do pomiaru wierności programów Najpierw Mieszkanie, opracowane w ramach kanadyjskiego programu „At Home / Chez Soi”. Narzędzie, po wprowadzeniu niewielkich zmian adaptujących je do warunków polskich, dostępne jest w języku polskim na stronie www.bezdomnosc.pl⁵⁷. Adaptacja, tłumaczenie i publikacja odbyły się za zgodą i we współpracy z dr Timem Aubrym z Uniwersytetu w Ottawie, współrealizatorem programu w Kanadzie, samo narzędzie jednak powstało z udziałem dr Samem Tsemberisem⁵⁸. Narzędzie składa się z 39 kryteriów, przy czym, w zależności od przyjętego modelu świadczenia usług w programie – ACT lub

⁵⁶ N. Pleace, *Najpierw mieszkanie w Europie – poradnik*, FEANTSA, Bruksela 2016, red. tłum. J. Wilczek, wyd. Ogólnopolska Federacja na rzecz Rozwiązywania Problemu Bezdomności, Zabrze, 2020. s.78-79.

⁵⁷ https://sites.google.com/view/bezdomnosc-pl/baza-wiedzy/housing_first

⁵⁸ A. Stefancic, S. Tsemberis, P. Messeri et al., The Pathways Housing First Fidelity Scale for individuals with psychiatric disabilities, “American Journal of Psychiatric Rehabilitation” 2013, nr 16(4) (s. 240-261)

ICM, używa się odpowiednio 38 lub 37 kryteriów, w których zgodność z poszczególnymi założeniami oryginalnej metody najpierw mieszkanie oceniana jest w skali 1-4. Oceny te sumowane są następnie dla poszczególnych obszarów oraz dla całego badania. Łączna ocena przewyższająca 87,5% maksymalnej punktacji uznawana jest za wysoką wierność badanego programu z oryginalną metodą Najpierw Mieszkanie. Realizacja badania wierności prowadzona jest przez zewnętrznych badaczy z wykorzystaniem wywiadów indywidualnych i grupowych z realizatorami oraz grup fokusowych z udziałem osób korzystających z programu Najpierw Mieszkanie. Wybór tego narzędzia wynikał przede wszystkim z przejrzystego sposobu oceny i dość jasnej metodologii realizacji. Opublikowano także wyniki przeprowadzenia pierwszej oceny wierności metody Najpierw Mieszkanie.⁵⁹

⁵⁹ A. Bokszczanin, P. Jaskulski, M. Sochocki, *Raport z badania wierności oryginalnej metodzie najpierw mieszkanie Projekt „Housing first najpierw mieszkanie”, OFRPB, Zabrze 2020*